

Bosna i Hercegovina

2015.

Izvještaj o poticajnom okruženju za razvoj civilnog društva u BiH

This project is funded by the European Union through the
EU Instrument for Pre-accession Assistance (IPA) Civil
Society Facility (CSF)

B | T | D The Balkan Trust
for Democracy
A PROJECT OF THE GERMAN MARSHALL FUND

BALKAN
CIVIL
SOCIETY
DEVELOPMENT
NETWORK

CENZURA
PLUS

Centar
za razvoj nevladinih
organizacija

Partners Albania
Center for Change and
Conflict Management

TUSEV
Türkiye Üçüncü Sektor Vakfı
Third Sector Foundation of Turkey

ICPCD
Centar za promociju civilnog društva

Civic
Initiatives

ste
i
Ekumenička
Humanitarna
Organizacija

KCSF
Fondacioni Kosovar per Shiteti Civli

Opportunity Associates - Romania
Training & Consulting in NGO Management
Programa de susținere în dezvoltarea organizațiilor non-guvernamentale

**Pravna stečevina civilnog društva Balkana –
Jačanje potencijala i kapaciteta OCD za zagovaranje i monitoring**

IZVJEŠTAJ O POTICAJNOM OKRUŽENJU
ZA RAZVOJ CIVILNOG DRUŠTVA U BiH u 2015.

enna

B | T | D

A PROJECT OF THE GERMAN MARSHALL FUND

The Balkan Trust
for Democracy

Projekt finansira Evropska unija i BTD

Gradačačka bb, 71000 Sarajevo, Bosna i
Hercegovina
Tel/fax +387 33 644 810; 611 798; 611 834

Izdavač:
Centar za promociju civilnog društva (CPCD)

Za izdavača:
Aida Daguda, direktorica CPCD

Projekat:
Stečevina civilnog društva na Balkanu – Jačanje zagovaračkih i monitoring potencijala i kapaciteta
OCD, finansijski podržali EU, Balkan Trust for Democracy i USAID-a

Vođa projekta:
Balkanska mreža za razvoj civilnog društva (BCSDN)

Partner u BiH:
Centar za promociju civilnog društva

Urednik
Omir Tufo (CPCD)

Osobe koje su doprinijele izradi Izvještaja:

Ante Jurić-Marijanović (Omladinski komunikativni centar Banja Luka)
Snježana Ivandić-Ninković (Asocijacija za demokratske inicijative)
Ranka Ninković-Papić (Fondacija za socijalno uključivanje u Bosni i Hercegovini)
Borka Rudić (Udruženje novinara BiH)
Slaviša Prorok (Centar za promociju civilnog društva)

Tiraž
50

Prvo izdanje
Sarajevo, januar, 2016. godina

Istraživanje je proveo CPCD.

Centar za promociju civilnog društva (CPCD) zadržava autorsko pravo nad ovom publikacijom. Molimo
citirajte izvor kao: CPCD, Izvještaj o poticajnom okruženju za razvoj civilnog društva u Bosni i
Hercegovini za 2015. godinu, Sarajevo: CPCD, mart 2016. godina.

Ova publikacija je sačinjena uz pomoć Evropske unije i Balkan Trust for Democracy. Sadržaj ove
publikacije je isključiva odgovornost autora i ni na koji način ne odražava stanovište Evropske unije ili
Balkan Trust for Democracy.

Sadržaj

Lista skraćenica.....	5
I Sažetak.....	6
Civilno društvo i razvoj civilnog društva u Bosni i Hercegovini.....	6
Ključni nalazi.....	7
Ključne preporuke.....	8
O projektu i matrici.....	9
II Uvod.....	10
O izvještaju o poticajnom okruženju za razvoj civilnog društva.....	10
Matrica za praćenje poticajnog okruženja za razvoj civilnog društva.....	11
Civilno društvo i razvoj civilnog društva u Bosni i Hercegovini.....	11
Specifičnosti i izazovi u primjeni Matrice u Bosni i Hercegovini.....	11
Zahvale	12
III Metodologija.....	12
Osvrt na metodološki pristup.....	12
Učešće OCD zajednice.....	12
Naučene lekcije.....	13
IV Nalazi i preporuke.....	13
Oblast 1: Osnovna pravne garancije slobode.....	13
Podoblast 1.1: Sloboda udruživanja.....	14
Podoblast 1.2: Povezane slobode.....	18
Oblast 2: Okvir finansijske vitalnosti i održivosti OCD-a.....	22
Podoblast 2.1: Porezni / fiskalni tretman OCD-a i njihovih donatora.....	22
Podoblast 2.2: Podrška države.....	24
Podoblast 2.3: Ljudski resursi.....	26
Oblast 3: Odnos vlada-OCD.....	28
Podoblast 3.1: Okvir za saradnju i praksu.....	28
Podoblast 3.2: Sudjelovanje u procesima donošenja politika i odluka.....	30
Podoblast 3.3: Saradnja u pružanju usluga.....	34
V Korišteni resursi i korišteni linkovi.....	36
Prilog 1. Spisak osoba i organizacija koje su učestvovali u istraživanju.....	38

Lista skraćenica:

BCSDN	Balkanska mreža za razvoj civilnog društva
BD	Brčko District
BiH	Bosna i Hercegovina
CBGI	Projekt izgradnja kapaciteta vladinih institucija
CPCD	Centar za promociju civilnog društva
OCD	Organizacije civilnog društva
RCD	Razvoj civilnog društva
DEI	Direkcija za evropske integracije
EK	Evropska komisija
EU	Evropska unija
ECNL	Evropski centar za neprofitno pravo
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
IBHI	Internacionalni biro za ljudska prava
IPA	Instrument za prepristupnu pomoć
LOD	Jačanje lokalne demokratije
MHRR	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice
MP	Ministarstvo pravde
NVO	Nevladine organizacije
OSCE	Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi
RS	Republika Srpska
SAA	Ugovor o stabilizaciji i pridruživanju
TA	Tehnička pomoć
TACSO	Tehnička pomoć organizacijama civilnog društva
TI	Transparency International
USAID	Američka organizacija za međunarodni razvoj

I Sažetak

1. Civilno društvo i razvoj civilnog društva u Bosni i Hercegovini

Godina 2015. protekla je u znaku nedovoljnog razvoja koji je doprinio stvaranju poticajnog okruženja za razvoj civilnog društva u Bosni i Hercegovini (BiH). Za kretanje putem razvoja civilnog društva koji podržava i priprema okolinu za njegov razvoj, od presudnog značaja su informiranje, promocija i djelovanje, u skladu sa potrebama i interesima društva, uz poštivanje njihovih zakonskih okvira.

Područje osnovnih ljudskih prava i sloboda ostalo je nepromijenjeno. Uprkos postojanju pravnog okvira, u praksi je njegova primjena i dalje na nezadovoljavajućem nivou. Razlike su posebno evidentne između zakonodavnog okvira o udruženjima i fondacijama¹, koje uglavnom pružaju povoljno okruženje za razvoj civilnog društva i njegovu realizaciju, a rezultat je bio neravnopravan tretman organizacija civilnog društva (OCD) u upravnom nivou na kojem su registrirane. Što se tiče slobode okupljanja, protesti 2014. godine su bili praćeni povećanom pažnjom policije i sigurnosnih agencija u cilju sprečavanja nasilja te javnog reda i mira. Istovremeno, dok su slučajevi istraga protiv medija i novinara u porastu, došlo je do nedostataka adekvatnih reakcija na slučajeve u kojima kršena sloboda izražavanja LGBT predstavnika.

Stanje finansijske održivosti i održivosti OCD nisu doživjeli promjene tokom 2015. godine. Entitetski poreski zakoni i dalje pružaju različita zakonska rješenja za isti problem u određenim područjima, i nisu usklađeni sa zakonima o udruženjima i fondacijama. Poreske olakšice za OCD i poticaje za dobrotvorne donacije i dalje su nedovoljne, a samim tim i gotovo beznačajne, dok se još uvijek ne potiče društvena odgovornost preduzeća. Državno finansiranje OCD je i dalje značajno, i dalje je fokusirano na pružanje podrške velikom broju OCD, a ne na raspodjelu sredstava po osnovu programa organizacija civilnog društva.

Državna finansijska podrška OCD-u dodatno je devalvirana netransparentnim i nepravdenim mehanizmima distribucije, ali i nedostatkom procedura monitoringa i evaluacije OCD koje finansira. Državno finansiranje OCD postaje sve značajnije, posebno zbog smanjenja stranih sredstava organizacijama civilnog društva u BiH, što je dovelo do toga da brojne organizacije civilnog društva traže i oslanjaju se na ovu vrstu finansijske pomoći. Na kraju, pitanja vezana za volontiranje još uvijek nisu riješena, dok su preporuke o usklađenju sa zakonima još uvijek istaknute kao neophodne da se implementiraju.

Odnos države i OCD, također, nije bio predmet promjena tokom 2015. godine. Nedovoljna komunikacija i nedostatak konstruktivne saradnje i dalje je pravilo, a ne izuzetak. Sporazum iz

¹ Državni i entitetski zakoni o udruženjima i fondacijama, Zakon o udruženjima i fondacijama Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", br. 32/01), Zakon o izmjeni zakona o udruženjima i fondacijama Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", br. 42/03), Zakon o izmjenama i dopunama zakona o udruženjima i fondacijama Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", br. 63/08) i Zakon o izmjenama i dopunama zakona o udruženjima i fondacijama Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH ", br. 76/11), te u skladu sa Pravilnikom o načinu vođenja registra udruženja i fondacija Bosne i Hercegovine i stranih i međunarodnih udruženja i fondacija i drugih neprofitnih organizacija ("Službeni glasnik BiH", broj: 44/10); <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=4d2f2d862>; http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/zakoni/2002/zakoni/47_bos.htm; <http://www.skupstinabd.ba/zakoni/152/b/Zakon%20o%20udruzenjima%20i%20fondacijama-lokalna%20verzija-B.pdf>.

2007.² godine između Vijeća ministara BiH i OCD još nije doprinio poboljšanju situacije. Strategija za stvaranje poticajnog okruženja za razvoj održivog civilnog društva još uvijek nije razvijena. Nepostojanje odgovarajućih i potrebnih pravnih i institucionalnih mehanizama za provođenje međusektorskog partnerstva i civilnog dijaloga, kako na državnom tako i na entitetskim nivoima, i dalje otežava uspostavljanje zdravih odnosa između države i OCD. Pravilnikom o konsultacijama u izradi pravnih propisa u BiH³ i drugih standarda o uključivanju OCD-a u politike i procese donošenja odluka i dalje nije jasno definiran, a njihova implementacija se događa samo sporadično. Na kraju, kada je u pitanju pružanje usluga, organizacije civilnog društva i dalje su u velikoj mjeri prisutne u pružanju socijalnih usluga. Bez obzira na to, državne institucije još uvijek nisu priznale OCD kao vrijedne državne partnere, niti su u potpunosti podržali OCD kroz sredstva poticaja licenciranja.

2. Ključni nalazi

Teren za razvoj civilnog društva u BiH može biti djelimično osnažen, sa legislativom koja zadovoljava standarde Matrice za monitoring, za siguran napredak i praksu koja nailazi na prepreke u aktivnostima OCD. U oblasti osnovnih pravnih sloboda, došlo je do poboljšanja u vezi sa Zakonom o udruženjima i fondacijama, a javne rasprave su već počele sa ciljem da doprinesu boljoj regulaciji finansijske kontrole i tokova, pojednostavljajući proces za dobrovoljni odlazak OCD i unapređenje slobode izražavanja. Međutim, manjkavost u pogledu nedostatka transparentnosti u pogledu statističkih podataka o OCD nisu prevaziđeni. Što se tiče finansijske održivosti i održivosti OCD, još uvijek nisu razvijeni efikasni mehanizmi za raspodjelu javnih sredstava. Mehanizmi zavise od nivoa vlasti i konkretnе institucije, što dovodi do značajne razlike u postupcima, a nedostatak transparentnosti je i dalje istaknut. Kad je u pitanju saradanja između države i OCD, iako je prošlo osam godina od potpisivanja Sporazuma o saradnji između Vijeća ministara BiH i OCD⁴, još uvijek ne postoje mehanizmi za njihovu saradnju. Pravilniku o konsultacijama za izradu pravnih propisa Vijeća ministara BiH nedostaje adekvatno provođenje, a većina ministarstava se ne pridržava obaveza Pravilnika o konsultacijama, dok ih Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice u potpunosti ignorira. Naposljetku, iako je vlada u svoj plan 2015–2018. unijela neophodne mjere, potrebno je preduzeti korake u smjeru pozitivnih promjena kako bi se poboljšanja na polju pružanja socijalnih usluga i stvaranje normiranih sistema osjetili na teritoriji cijele BiH.

Br.	Glavnih 6 nalaza iz izvještaja	Pozivanje na monitoring Matrice		Referentni propisi EU CS
1	Konsultacije u vezi sa poboljšanjem Zakona o udruženjima i fondacijama su počele. Glavna poboljšanja će biti usmjereni ka boljoj kontroli protoka novca, fleksibilnijem pristupu prilikom zatvaranja organizacija i povećanju slobode izražavanja.	Oblast	1	Oblast br. 1
		Podob- last	1.1	Rezultati br. 1.1.b
2	Podaci o broju OCD u zemlji ostaje pitanje koje dovodi do nedostatka transparentnosti i ostavlja prostor za zloupotrebu i podrivanje doprinosa i važnosti civilnog društva.	Oblast	1	Oblast br. 1
		Podob- last	1.1	Rezultat br. 1.1.a
3	Ne postoje standardizirani mehanizmi za dodjelu javnih sredstava za OCD – postojeći mehanizmi zavise od nivoa vlasti i institucionalne raspodjele sredstava. Procedure se mogu značajno razlikovati u pogledu	Oblast	2	Oblast br. 2
		Podob- last	2.2	Rezultat br. 2.4.b

² Sporazum o saradnji između Vijeća ministara BiH i nevladinog sektora u Bosni i Hercegovini, 2007. godine, dostupno na: na:

http://civilnodrustvo.ba/files/docs/Agreement_on_cooperation.pdf?phpMyAdmin=4dbc505c79a6t34771d80r81d7&phpMyAdmin=687c50a.

³ http://www.mpr.gov.ba/web_dokumenti/Pravilnik%20za%20konzultacije%20sa%20javnoscu.pdf.

⁴ <http://www.mpr.gov.ba/aktuelnosti/propisi/konsultacije/default.aspx?id=2444&langTag=en-US>.

	jasnoće i sudjelovanje organizacija civilnog društva u svim fazama raspodjele sredstava. Dodjele sredstva iz budžeta su još uvijek nedovoljno transparentna.			
4	Sporazum o saradnji između Vijeća ministara BiH i nevladinog sektora u BiH, koji je potpisana 2007. godine, uspostavio je opći institucionalni okvir za saradnju i dijalog između države i organizacija civilnog društva, ali njegova implementacija je izostala. Ne postoji funkcionalan institucionalni mehanizam za saradnju između države i civilnog društva.	Oblast	3	Oblast br. 3
		Podoblast	3.1	Rezultat br. 3.1.b
5	Pravilnik o konsultacijama za izradu pravnih propisa Vijeća ministara BiH još uvijek nije u potpunosti implementiran. Većina ministarstava ne koriste Pravila konsultacija, dok ga Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice u potpunosti ignorira.	Oblast	3	Oblast br. 3
		Podoblast	3.2	Rezultat br. 3.1.b
6	Nedostatak efikasnog sistema socijalne zaštite u Federaciji BiH. Plan rada Vlade FBiH predviđa uspostavu jedinstvenog minimuma socijalne zaštite na cijelom teritoriju Federacije BiH.	Oblast	3	N/A
		Podoblast	3.3	N/A

3. Ključne preporuke

Ključne preporuke su izvedene iz gorućih pitanja koja treba riješiti trenutno. Za početak, izmjene i dopune te usklađivanje zakona o udruženjima i fondacijama na nivou države, entiteta i Distrikta Brčko je od presudne važnosti i potrebno je time se baviti u bliskoj budućnosti. Potrebno je učiniti napore u jačanju kontrole toka novca u okviru sektora, fleksibilniji pristup i procedure za zatvaranje OCD, povećanje slobode izražavanja i smanjenje minimalnih sredstava fondacija koja se traže da imaju kroz amandmane državnog zakona o udruženjima i fondacijama. Transparentno državno finansiranje OCD na svim nivoima vlasti mora biti uspostavljeno kroz uključivanje pravila o potrebnim fazama ciklusa nagrada u administrativnim podzakonskim aktima (uvjete dodjele sredstava, praćenje, oblici izvještavanja, evaluacije, revizorski izvještaji). Osim toga, funkcionalan institucionalni mehanizam koji je u skladu sa Sporazumom o saradnji, i Kancelarija za saradnju Vijeća ministara BiH sa nevladim sektorom trebaju biti uspostavljeni, dok se u isto vrijeme Strategija za razvoj civilnog društva u BiH treba razviti. Napor u stvaranju statistike OCD, njihov broj, struktura i drugi relevantni detalj moraju biti uspostavljeni. Pravilnik o konsultacijama za izradu pravnih propisa Vijeća ministara BiH treba se primjenjivati posebno, jer zakoni obavezuju svako ministarstvo da pruža konsultacije kako bi se građanima i OCD omogućilo da direktno učestvuju u izradi pravnih propisa putem online platforme, a bez kojih se bilo koji zakonodavni nacrt ne može staviti na dnevni red nadležnog zakonodavnog tijela. Konačno, jedinstveni i minimalni sistem socijalne zaštite u BiH mora biti uveden uporedno sa ograničenjima za procjenu realnih društvenih potreba.

Br.	Glavnih 6 preporuka iz izvještaja	Pozivanje na monitoring Matrice	Referentni propisi EU CS
1	Promijeniti i uskladiti Zakon o udruženjima i fondacijama na nivou države, entiteta i Distrikta Brčko	Oblast	Oblast br. 1
		Podoblast	Rezultat br. 1.1.b
2	Izmjeniti i dopuniti Zakone o udruženjima i fondacijama u cilju poboljšanja kontrole toka novca u sektoru, procedure za zatvaranje OCD učiniti fleksibilnijim,	Oblast	Oblast br. 1
		Podoblast	Rezultat

	poboljšati slobodu izražavanja i smanjiti minimalna potrebna sredstava koja fondacije moraju imati.			br. 1.1.a
3	Uspostaviti mehanizme za transparentno državno finansiranje OCD na svim nivoima vlasti te uspostaviti procedure i pravila o potrebnim fazama ciklusa dodjele sredstava u administrativno podzakonskim aktima (uvjete dodjele, praćenje, oblika izvještavanja, evaluacije, revizorskih izvještaja).	Oblast	2	Oblast br. 2
		Podoblast	2.2	Rezultat br. 2.4.b
4	Uspostavljanje funkcionalnog institucionalnog mehanizma (Kancelarija za saradnju sa nevladinim sektorom) u okviru Vijeća ministara za saradnju sa civilnim društvom, u skladu sa Sporazumom o saradnji, kao i izrada Strategije za razvoj civilnog društva u BiH. Uspostaviti jedinstveni registar za pružanje informacija o organizacijama civilnog društva u BiH i uspostavljanje statistike o broju, strukturi i svim ostalim relevantnim detaljima OCD.	Oblast	3	Oblast br. 3
		Podoblast	3.1	Rezultat br. 3.1.b
5	Izvršiti implementaciju Pravilnika o konsultacijama za izradu pravnih propisa Vijeća ministara BiH, s obzirom na to da oni propisuju i vezuju svako ministarstvo za pružanje konsultacija, kako bi se građanima i OCD omogućilo da direktno učestvuju u izradi pravnih propisa putem online platforme, i bez kojih bilo koji zakonodavni nacrt ne može biti stavljen na dnevni red nadležnog zakonodavnog tijela.	Oblast	3	Oblast br. 3
		Podoblast	3.2	Rezultat br. 3.1.a
6	Uspostaviti jedinstveni minimum socijalne zaštite u Federaciji BiH, te uvesti odgovarajuće procedure za ocjenu stvarne socijalne potrebe.	Oblast	3	N/A
		Podoblast	3.3	N/A

4. O projektu i Matrici

Ovaj izvještaj o monitoringu je dio aktivnosti projekta "Balkan Acquis – jačanje civilnog društva za zastupanje i praćenje potencijala i kapaciteta OCD" koji finansira EU i Balkanski fond za demokratiju (BTD). Ovaj izvještaj o monitoringu je prvi ove vrste koji će biti objavljen na godišnjoj osnovi za najmanje 48 mjeseci trajanja projekta. Praćenje se zasniva na Monitoring Matrici o poticajnom okruženju za razvoj civilnog društva (CSDev) koji su razvili BCSDN i ECNL. To je dio serije izvještaja sedam država Zapadnog Balkana i Turske⁵. Regionalni izvještaj rezimira zaključke i preporuke svih država i web-platformi koje omogućavaju praćenje podataka po zemljama i podpodručjima i dostupan je na platformi www.monitoringmatrix.net.

Monitoring Matrica predstavlja osnovne principe i standarde koji su identificirani kao ključni, kako bi se pravno okruženje smatralo podrškom i ospozobljavanjem za rad OCD. Matrica se fokusira na tri oblasti, a svaka je podijeljena na podoblasti: (1) osnovne pravne garancije sloboda; (2) okvir za finansijske vitalnosti i održivosti OCD; (3) odnos vlada-OCD. Principi, standardi i indikatori su formulirani u skladu sa trenutnim stanjem razvoja i raznolikosti zemalja Zapadnog Balkana i Turske. Oni se oslanjaju na međunarodno garantirane slobode i prava i najbolje regulatorne prakse na nivou Evropske unije i evropskih zemalja. Matrica ima za cilj definirati optimalno stanje civilnog društva da funkcioniра i da se razvija učinkovito, ali istovremeno ima za cilj postaviti realan okvir koji mogu pratiti i implementirati vlasti. Imajući u vidu da glavni izazovi leže u implementaciji, indikatori su definirani na način da prate situaciju na nivou pravnog okvira.

⁵ Albanija, Bosna i Hercegovina, Kosovo, Makedonija, Crna Gora, Srbija i Turska.

II Uvod

1. O Izvještaju o poticajnom okruženju za razvoj civilnog društva

Cilj monitoring izvještaja je da pruži kvalitetan pregled povoljnog okruženja za razvoj civilnog društva u Bosni i Hercegovini za 2015. godinu, koji se odražava kako na zakonodavni okvir, tako i na njegovu implementaciju. Pri tome, u izvještaju se stavlja naglasak na ključne nalaze, kao i ključne preporuke za poboljšanja.

2. Matrica za praćenje poticajnog okruženja za razvoj civilnog društva

Sveukupni cilj projekta je jačanje temelja za praćenje i zagovaranje o pitanjima vezanim za okruženje i održivost civilnog društva na regionalnom i državnom nivou, i jačanje struktura za integraciju OCD, i sudjelovanje u procesu politika i pridruživanja EU na evropskom i državnom nivou.

Ovaj Monitoring izvještaj je dio aktivnosti projekta "Balkan Acquis – jačanje civilnog društva za zastupanje i praćenje potencijala i kapaciteta OCD" koji finansira EU i Balkanski fond za demokratiju (BTD). Ovaj monitoring izvještaj je prvi ove vrste koji će biti objavljen na godišnjoj osnovi za najmanje 48 mjeseci trajanja projekta. Praćenje se zasniva na monitoring Matrici o poticajnom okruženju za razvoj civilnog društva (CSDev). To je dio serije izvještaja sedam država Zapadnog Balkana i Turske.⁶ Regionalni izvještaj koji rezimira zaključke i preporuke svih država i web-

platformi te omogućavaju praćenje podataka po zemljama i potpodručjima dostupan je na platformi www.monitoringmatrix.net.

Monitoring Matrica monitoringa predstavlja osnovne principe i standarde, koji su identificirani kao ključni, kako bi se pravno okruženje smatralo podrškom i sposobljavanjem za rad OCD. To naglašava činjenicu da je okruženje složen pojam koji uključuje različita područja i zavisi od nekoliko faktora i faza razvoja društva i civilnog sektora.

Ova Matrica nema za cilj da obuhvati sva pitanja koja se odnose na poticajno okruženje, radije ističe ona koja su stručnjaci identificirali kao najvažnije za zemlju u kojoj rade. Stoga, standardi i propisi su formulirani u skladu sa trenutnim stanjem razvoja i raznolikosti zemalja zapadnog Balkana i Turske. Oni su izvučeni iz iskustva OCD-a u zemljama u pogledu pravnog okruženja, kao i prakse i izazova sa njegovom implementacijom. Razvoj principa, standarda i indikatora urađen je u skladu sa razmatranjem međunarodno garantiranih sloboda i prava i najbolje regulatorne prakse na nivou Evropske unije i evropskih zemalja.

Matrica je organizirana oko tri oblasti:
1. osnovne pravne garancije sloboda,
2. okvir za finansijsku održivost i održivost OCD-a,
3. odnos vlada-OCD.

Oblasti su definirane ključnim principima, koji su dalje razrađeni posebnim standardima. Kako bi se lokalnim organizacijama civilnog društva, donatorima i drugim zainteresiranim stranama omogućilo praćenje pravnog okruženja i praksa njegove primjene, standardi su dodatno objašnjeni indikatorima. Kompletna Matrica je dostupna na www.monitoringmatrix.net.

Razvoj Monitoring Matrice o povoljnem okruženja za razvoj civilnog društva (CSDev) dio je kolektivnog napora stručnjaka OCD i praktičara iz BCSDN, mreže članova i partnera, i uz stručnu i stratešku podršku ECNL. Stručni tim od 11 članova iz različitih neprofitnih i OCD, i stručnjaci iz 10 zemalja Balkana, specifičnih znanja i iskustava, pravnih i praktičnih. Rad na Matrici uključuje radne sastanake i online rad stručnjaka, koji je tada bio pod lupom

⁶ Albanija, Bosna i Hercegovina, Kosovo, Makedonija, Crna Gora, Srbija i Turska.

stakeholdera, fokus-grupa i javnih rasprava. Rad na razvoju Matrice su podržali USAID, Pakt Inc, i ICNL kroz Program poticajnog pravnog okruženja (LEEP) / Pravni inovacioni grant i Balkanski fond za demokratiju (BTD).

3. Civilno društvo i razvoj civilnog društva u Bosni i Hercegovini

2015. godina protekla je u znaku političke nestabilnosti u BiH. Prijenos nadležnosti nakon Općih izbora u oktobru 2014. godine je značajno prolongiran. Nova Vlada RS je formirana u decembru 2014. godine, dok su novo Vijeće ministara BiH i nova Vlade Federacije BiH potvrđeni tek krajem marta 2015. godine. Kantonalne vlade, uključujući i one u Srednjobosanskom i Hercegovačko-neretvanskom su, također, formirane kasno. Osim toga, raspuštanje političke koalicije na nivou Federacije BiH rezultiralo je da vlada od juna 2015 funkcioniše bez četiri ministra, od kojih su dva ključna za OCD: Ministarstvo rada i socijalne politike i Ministarstvo okoliša i turizma. Politički aktivisti koji su se pojavili na protestima tokom februara 2014. ostali su aktivni na lokalnom nivou u 2015. i pokušali su uspostaviti mrežu za rješavanje socio-ekonomskih pitanja širom zemlje. Najuspješniji primjer građanskog aktivizma u 2015. godini bila je aktivnost udruženja "Akcija", uz podršku brojnih građana i istaknutih ličnosti iz javnog života, uspješno su vodili kampanju za otvaranje Zemaljskog muzeja BiH, nakon što je prije tri godine zatvoren. Neke OCD nastoje povećati svoje kapacitete za praćenje procesa integracije u EU i ući u dijalog o programu reformi s vlastima EU i BiH. Međutim, organizacije civilnog društva na lokalnom nivou i dalje imaju ograničene kapacitete za učestvovanje u političkom dijalogu, te da pronađu rješenja za ublažavanje posljedica katastrofalnih poplava u BiH u 2014. godini koje su još uvijek vidljive na terenu i tokom 2015., pa čak i u 2016. godini, biće potrebni određeni napor aktivista civilnog društva na saniranju tih posljedica. Takva je situacija dodatno naglašava potrebu za rad na izgradnji kapaciteta lokalnih organizacija.

Uprkos nedostatku sredstava stranih i domaćih izvora, OCD sve više identificiraju i odgovaraju na potrebe svojih ciljnih grupa, pružaju usluge kao što su javne kuhinje, sigurne kuće i dnevni centari za djecu sa poteškoćama u razvoju. Infrastrukture OCD su poboljšane, što je rezultat povećanog broja mreža OCD. U 2015. godini, te mreže igrale su ključnu ulogu u borbi protiv korupcije, pružajući pravne pomoći i praćenju procesa nakon izbora. Javni imidž OCD je pogoršan jer je javnost očekivala da se one efikasnije bave pitanjima koja su pokrenule demonstracije. Prema podacima Ministarstva pravde BiH, postoji oko 22.000 OCD-ova uključenih u osamnaest različitih registara na entitetskom, kantonalnom i državnom nivou. Međutim, ovaj broj uključuje neke organizacije registrirane na više lokacija, u skladu sa zakonom. Posljednja metodološki relevantna analiza⁷ pokazala je da je bilo 12,189 OCD-a u BiH. Međutim, ovaj se broj ne može smatrati tačnim, jer je vjerovatno da se dupliranje dogodilo između različitih nivoa registracije, ali i zato što postoje sumnje u pogledu broja OCD-ova koji su zapravo aktivne.

4. Specifičnosti i izazovi u primjeni Matrice u Bosni i Hercegovini

Bez obzira na nedostatke u većini standarda monitoringa Matrice tokom 2015. godine u BiH evidentno je da je MM jedinstveni alat za stvaranje dokaza – osnovni temelj za razvoj kampanja zagovaranja a tiču se pitanja koja se odnose na povoljno okruženje za razvoj civilnog društva. Prikupljanje podataka, kao i njihovo postojanje, glavni je izazov u primjeni praćenja Matrice u Bosni i Hercegovini. Dodatni izazov je kapacitet ljudi koji žele koristiti MM nalaze, bez obzira da li su iz civilnog ili državnog sektora. Nalazi daju puno informacija i elaboraciju problema koji su dovoljni da se krene u potragu za rješenjima, ali na žalost ne postoji adekvatan odgovor i spremnost oba sektora.

Srećom CPCD ima podršku velikog broja partnera i članova mreže koji su dali informacije u pripremi MM, kao i podacima koji su korišteni iz baze podataka Resursnog centra TASCO-a.

⁷ Žeravčić, G., i Biščević, E., "Analiza stanja civilnog sektora u BiH: Prilozi za izradu Strategije za uspostavu poticajnog okruženja za razvoj civilnog društva u BiH", HTSPE d.o.o. Velika Britanija i Kronauer Consulting, Sarajevo, 2009.

5. Zahvale

Monitoring Matrica o poticajnom okruženju za OCD-a u BiH je kreiran zajedničkim naporima Centra za promociju civilnog društva (CPCD) i stručnih organizacija civilnog društva i pojedinaca, posebno za 2015. godinu sa pro bono inputima gospođe Ranke Papić- -Ninković, gospođe Borke Rudić, gospođe Snježane Ninković-Ivandić iz Asocijacije za demokratske inicijative, gospodina Ante Jurića Marijanovića iz Omladinskog komunikativnog centra (OKC Banja Luka) i gospodina Slaviše Proroka iz CPCD.

CPCD se želi zahvaliti Balkanskoj mreži za razvoj civilnog društva i Evropskom centru za neprofitno pravo (ECNL) za njihov razvoj Matrice kao sredstva, kao i za izradu smjernica za primjenu i definiranje formata za izvještavanje. To će omogućiti regionalno uspoređivanje izvještaja, uzimajući u obzir specifičnosti država.

CPCD se, također, zahvaljuje svojim donatorima, EU i Balkanskom fondu za demokratiju za finansijsku podršku regionalnog projekta, Acquis Balkan civilnog društva – Jačanje potencijala OCD za zagovaranje i praćenje. Posebno se želimo zahvaliti USAID-u u BiH za pružanje dodatne podrške za naše istraživanje. Njihova pomoć je doprinijela kvalitetu izvještaja.

III Metodologija

1. Osvrt na metodološki pristupa

MM istraživanje za 2015. godinu u BiH je izvršena malo drugačije nego prethodne dvije godine, uzimajući u obzir različite metode koje smo koristili tokom prikupljanja podataka u 2013. godini. Naime, upitnici, intervju i sastanci pokazali su da postoji nedostatak interesa OCD, kao i neznatno mali broj promjena u 2015. godini s uticajem na OCD, pa se CPCD odlučio za ažuriranje podataka prikupljenih u 2013. i 2014. godini korištenjem metodoloških alata koje su predložili CPCD istraživači. Prijedlozi su napravljeni na način da se podaci prikupljaju na osnovi direktnih kontakata sa relevantnim akterima – predstavnicima organizacija civilnog društva i institucija BiH, međunarodnim i domaćim konsultantima, kao i predstavnicima projekta izgradnje kapaciteta vladinih institucija (CBGI) "Jačanje kapaciteta vladinih institucija za učešće u politički dijalog sa civilnim društvom". Tokom istraživanja, analizirani su zakoni i propisi usvojeni u 2015. godini. Istraživački tim je učestvovao na događajima koji su fokusirani na pitanja koja se odnose na područja pokrivena MM, ali je imao i direktni kontakt sa istaknutim pojedincima u oba sektora. Svi relevantni online izvori informacija, web-stranice, portalni i blogovi su se koristili za prikupljanje podataka, kako bi se procjenilo stanja u okruženju u kojem rade OCD u 2015. godini.

U skladu sa prikupljenim anketama MM, CPCD je pokrenuo četiri kampanje javnog zagovaranja:

- kampanja zagovaranja za uspostavljanje funkcionalnih mehanizama za saradnju između vlada na različitim nivoima i organizacija civilnog društva u BiH;
- kampanja zagovaranja za stvaranje transparentnog sistema javnog finansiranja za organizacije civilnog društva u Bosni i Hercegovini;
- promotivna kampanja za porezni okvir za jačanje individualne i korporativne filantropije; i
- promocija i formiranje Etičkog kodeksa za OCD u BiH.

Pored navedenog, dvije dodatne kampanje su implementirane u 2015. godini u vezi Sporazuma o saradnji između Vlade i organizacija civilnog društva na nivou entiteta.

Konačnu listu kontaktiranih osoba možete pronaći u Aneksu I.

2. Učešće OCD zajednice

CPCD je imao loše iskustvo sa Upitnikom prilikom pripreme Monitoring izvještaja za BiH⁸ za 2013. godinu kada su osoblje i istraživači CPCD direktno kontaktirali više od 30 uglednih predstavnika organizacija civilnog društva, kako bi provjerili moguće promjene i razlike u praksi. Što se toga tiče, u 2015. godini upitnik je korišten kao odgovarajuća baza u pripremi pojedinačnih intervjuja i fokus-grupa. CPCD je organizirao jednu fokus-grupu sastavljenu od stručnjaka, dva okrugla stola, kao i direktne razgovore sa 30 osoba iz civilnog društva kako bi prikupiti najvažnije informacije o promjenama u 2015. godini.

3. Naučene lekcije

Monitoring Matrica je potvrdila da je odličan i sveobuhvatan alat za praćenje stanja povoljnog okruženja za razvoj civilnog društva, jer su kritični pokazatelji organizirani u tri područja. Njen metodološki značaj su navele zainteresirane OCD, kao i stručnjaci za provođenje istraživanja. Ipak aplikacije za Matricu, sa specifičnom administrativnom strukturon BiH, treba dalje revidirati u cilju zadovoljenja specifičnih ustavnih rješenja u BiH (političko-administrativna struktura). To se posebno odnosi na nadležnosti i odgovornosti nižih nivoa državne vlade, što se tiče promocije i razvoja civilnog društva.

Izbor i uključivanje učesnika treba biti više fokusirano na pitanja, ali i kompletno okruženje OCD mora biti zrelije kako bi mogli koristiti Matricu kao bazu za svoje kampanje zagovaranja. OCD stručnjaci, kao dugoročni partneri CPCD su također, dali svoj doprinos u akviziciji podataka i informacija. Veće učešće organizacija civilnog društva i vladinih institucija je od vitalnog značaja za proizvodnju efikasnog izvještaja, u smislu tačnih nalaza i istaknutih preporuke, kao i podizanje svijesti o mogućim poboljšanjima okruženja za razvoj civilnog društva. Imajući u vidu nedovoljna poboljšanja u 2013., 2014. i 2015. godini CPCD očekuje da udruženja, institucije i pojedinci koriste podatke iz izvještaja kao najjače sredstvo zastupanja.

U smislu resursa, može se zaključiti da priprema sveobuhvatnog izvještaja može biti samo kroz sinergiju kooperativnih inicijativa finansiranih od raznih donatora. Uspjeh ove sinergije je, također, doprinio široj upotrebi Monitoring Matrice u drugim inicijativama.

IV Nalazi i preporuke

Oblast 1: Osnovne pravne garancije sloboda

Podoblast 1.1: Sloboda udruživanja

Ustav BiH daje opći pravni okvir za zaštitu ljudskih prava, i direktno se primjenjuje Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kao i njen Protokol, koji imaju primat nad svim ostalim zakonima u Bosni i Hercegovini. Član 11. Evropske konvencije propisuje da

⁸ Ukupan broj distribuiranih upitnika je 1500, dok je broj dobijenih odgovora za sve tretirane pod oblasti 35, t.j. manje od 3% od ukupnog broja upitnika.

"svako ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i slobodu udruživanja s drugima, uključujući pravo da formiraju i stupe u sindikate radi zaštite svojih interesa".

Sloboda udruživanja i dalje je zagarantirana Ustavom BiH (Aneks IV Dejtonskog sporazuma), ustavima entiteta i Statutom Brčko Distrikta (BD), uz daljnji razvoj i funkcionalnost koja se pruža kroz državne i entitetske zakoni o udruženjima i fondacijama⁹, te Zakon o udruženjima i fondacijama BD. Prema zakonima, bilo koja osoba ili pravno lice ima pravo na slobodu da osnuje i pridruži se udruženju i fondaciji. Zadužbine kao takve, nisu zakonski regulirane u BiH. Ipak, u skladu sa Zakonom o udruživanju i fondacijama na nivou BiH, FBiH, RS i relevantnim zakonima u Brčko Distriktu, zadužbine se mogu osnovati unutar fondacija. U tom slučaju, zadužbine se smatraju imovinom fondacija i njima se upravlja u skladu sa postupcima koji se primjenjuju na fondacije. Osim udruženja i fondacija, humanitarne organizacije u FBiH, također, funkcioniraju u skladu sa Zakonom o humanitarnim agencijama i humanitarnim organizacijama.¹⁰ U septembru 2015. godine, Zakon o humanitarnim organizacijama na državnom nivou je usvojen nakon procesa konsultacija i bit će u parlamentarnoj proceduri u 2016. U RS-u i na državnom nivou ne postoje zakoni koji reguliraju status humanitarnih organizacija.¹¹ Ne postoji diskriminacija protiv bilo koje grupe ili organizacija civilnog društva koja radi u skladu sa pozitivnim zakonskim propisima i procedurama. Ciljevi registriranih OCD ne mogu uključivati angažman ili finansiranje političkih stranaka ili kandidata u predizbornoj kampanji, niti prikupljati sredstava u njihovo ime. Sloboda udruživanja preko interneta je dozvoljena, a inicijative ponekad dobijaju javnu verifikaciju. Zakoni dozvoljavaju da OCD u BiH uspostave mreže ili druge oblike saradnje u zemlji i inozemstvu, kako bi se promovirala ista prava i interesi bez prethodno potrebne najave.

Registracija OCD nije obavezna, već je na dobrovoljnoj osnovi, npr. ako se građani, kao neformalna grupa, žele ponašati kao ad hoc inicijativa. Kada je u pitanju proces registracije, postupak za sticanje pravnog statusa je jasno propisano zakonima. Udruženja mogu osnovati najmanje tri fizička lica bosanskog porijekla ili imaju prebivalište u BiH, ili tri pravna lica. Za osnivanje fondacije na državnom nivou ili u FBiH, početni kapital za registraciju je 2000 BAM (1000 EUR), dok u RS-u početni kapital nije zakonski predodređen, a fondacija mora imati određena finansijska sredstva ili vlasništva nad imovinom. Registracija košta 200 BAM (100 EUR) i završava se u roku propisanih 30 dana, nakon čega će OCD steći status pravnog lica. Ipak, mogućnost online prijave ne postoji ni na jednom nivou.

Registrirana OCD ima priliku steći status javnog interesa (SJI), da služi u svrhu javnog interesa. Uprkos toj mogućnosti, razlika između liste dozvoljenih aktivnosti na državnom i entitetskim nivoima i dalje je neprilagođena, i usklađivanje propisa je više nego što je potrebno.¹² Štaviše, ne samo¹³ da postupak za dobijanje SJI statusa varira između nekoliko nivoa u BiH, što je rezultiralo da mali broj organizacija civilnog društva odlučuje nastaviti napore za ostvarenje tog statusa, nego je i odluka o davanju tog statusa u FBiH apsolutno diskreciono pravo Vlade. Na nivou Republike Srpske, aplikacija za SJI status se vrši putem javnog poziva. OCD nezadovoljne odlukama nadležnih institucija u vezi sa procedurama

⁹ Zakon o udruživanju građana i fondacijama (Službeni glasnik BiH, 32/01), Zakon o udruženjima i fondacijama (Službeni glasnik RS, broj 52/01), Zakon o udruživanju građana i fondacijama u FBiH (Službene novine FBiH, 43/02), Zakon o udruživanju građana i fondacijama BD BiH (Službeni glasnik BD BiH, br.12/02).

¹⁰ Zakon o udruživanju i fondacijama u FBiH (2001) je stavio Zakon o humanitarnim agencijama i organizacijama van snage (Službene novine FBiH, 35/98), osim čl. 2, 5, 11, 12, 22 (2), 26, 27, 29 (2), 30 (1), 34, i 35. Predviđeno je da će se humanitarne organizacije osnivati da bi nastavile humanitarne akcije u svojstvu pravnog lica, a osnovane kao nevladine organizacije ostvaruju svoje aktivnosti na osnovu principa humanosti, nepristrasnosti, nezavisnosti i dobrovoljnosti.

¹¹ U skladu sa Zakonom RS o porezu na dohodak, humanitarne organizacije će biti izuzete od poreza na dohodak, iako ne postoji zakon koji izričito definira status humanitarnih organizacija.

¹² Zaključci sa radionice u organizaciji CPCD, 15. januara 2014.

¹³ Registrima upravljaju ovlaštena ministerstva, posebno Ministarstvo pravde BiH, Ministarstvo pravde FBiH, Ministarstvo uprave i lokalne samouprave RS-a, kao i kantonalna ministerstva pravde.

registracije imaju pravo žalbe sudu i poziv na proceduru ministarstva. U praksi, OCD registrirana u jednom entitetu može slobodno funkcionirati u drugom, ali također, može slobodno funkcionirati i na teritoriju cijele BiH. Problem se pojavljuje kod činjenice da ne postoji jedinstven registar OCD. Asocijacije i fondacije se evidentiraju u relevantne spiskove na nivou države, entiteta ili kantona, klasificirane po obimu njihovih aktivnosti na osnovi statuta.¹³ Registri su javni i neki od njih su pristupačni online.¹⁴ Uprkos tome, podaci u registrima pokrivaju samo ime, adresu, i ovlaštenu osobu, ali nikakve druge relevantne informacije koje bi mogle biti iskorištene u različite svrhe. Nepostojanje jedinstvenog registra ili baze podataka je ozbiljan nedostatak u ukupnom zakonodavnom okviru, dozvoljavajući prostor za zloupotrebu i konstantno potkopavanje doprinosa i važnosti civilnog sektora. Prema bh. Ministarstvu pravde, postoji približno je 22,000 registriranih OCD prema stanju iz 2015., uključujući osamnaest (18) različitih registara na entitetskim, kantonalnim, i državnim nivoima, ali ovaj broj, također, uključuje OCD koje su registrirane više puta na različitim nivoima, u skladu sa zakonom. Imajući u vidu da ne postoje tačni podaci, moguće je da je u 2015. približno 1,200 novih OCD registrirano na svim nivoima registracije. Ne postoje sankcije u vidu pozitivnih pravnih propisa za neregistriranje aktera koji se bave društvenim problemima.

Generalno, registracija je uistinu pristupačna unutar zakonski predviđenih rokova, dok organi vlasti odlučuju o slučajevima na nesubjektivan i apolitički način. Uprkos tome, postojali su slučajevi gdje je procedura registracije bila krajnje prolongirana, i građani su nastavljali sa svojim aktivnostima kao neformalna udruženja. Osim toga, postojao je i veliki broj OCD koji se suočavao sa različitim zabranama tokom procesa registracije, kao dodatni zahtjevi, promjene imena i različite interpretacije zakona. Postoje slučajevi, međutim, kada vlasti upotrebljavaju arbitražno donošenje odluka zbog skrivene agende. Naprimjer, OCD registrirana na nivou FBiH nije dobila dozvolu Ministarstva pravde da napravi promjene u registraciji za 2011., bez da su im dostavljeni argumenti za odbijenicu. Ispostavilo se da je odbijenica politički motivirana jer je slučaj otišao na sudsku proceduru i konačno je razriješen 2015. Tokom cijelog perioda, OCD je bila na rubu zatvaranja jer je Ministarstvo pravde izdalo određene dokumente članovima političke partije koje je tadašnji ministar bio član, i koja je htjela preuzeti OCD. Uzimajući u obzir registraciju kao takvu, OCD obično smatraju jednostavnom ali također skupom i neprikladnom u usporedbi sa bh. standardima. Štaviše, postoje dodatni troškovi pored registracijske provizije koji znatno variraju.¹⁴

Umrežavanje među OCD u BiH je veoma često sa više od 50 mreža i koalicija različite veličine koje operiraju u BiH. Kao pokazatelj, Sporazum Plus je veoma velika i aktivna mreža sa više od 300 članova, Unija za održivi povratak i integraciju ima više od 100 članova, i Mreža za pravdu ima više od 60 članova. Osim mreža i koalicija unutar zemlje, postoje i međunarodne sa kojima OCD iz BiH sarađuju kao što je Balkanska mreža za razvoj civilnog društva. Nisu registrirani zabranjeni slučajevi umrežavanja.

Pravni okvir daje garancije protiv državnog uplitanja u unutarnje poslove udruženja i fondacija. Državno uplitanje se nalaže nadležnom upravnom tijelu, a uključuje praćenje stanja koje se odnosi na aktivnosti udruženja ili fondacije. Zaštita od smetnji trećih osoba prilikom ostvarivanja slobode udruživanja, međutim, nije regulirana u okviru zakona.

Registrirani OCD su dužni pridržavati se entitetskih zakona i propisa o računovodstvu, kako je propisano međunarodnim računovodstvenim standardima, te su dužni poslati godišnje finansijske izvještaje u standardiziranim obrazcima agencijama za finansiranje i informatičke usluge na nivou entiteta. Oblici variraju između entiteta, međutim svaka informacija koja se zahtijeva mora se dati u standardiziranom obliku. Specifična priroda OCD u procesu izvještavanja se uzima u razmatranje. Većina OCD su kategorizirani kao mala pravna tijela, te time ne podliježu zakonskoj reviziji finansijskih izvještaja. Većina registriranih udruženja i

¹⁴ http://www.mpr.gov.ba/organizacija_nadleznosti/uprava/registracije/udruzenja/RU_06_01_15.pdf.

fondacija ne daju svoje godišnje finansijske izvještaje državnim agencijama APIF i AFIP, što stvara zbrku kod svakog ozbiljnog pokušaja istraživanja. Sankcije za kršenje zakonskih zahtjeva temelje se na važećim zakonima, a oni slijede princip proporcionalnosti. Udruženja i fondacije mogu se ukinuti dobrovoljno ili silom zakona.

Ministarstvo pravde (MP) pokrenulo je, a Vijeće ministara BiH odobrilo izmjene i dopune Zakona o udruženjima i fondacijama u 2015. godini s ciljem da se poboljša kontrola toka novca unutar sektora, kako bi se spriječilo pranje novca i moguće finansiranje terorističkih aktivnost¹⁵; da se fleksibilnije primjenjuju procedure za zatvaranje OCD i unaprijedi prostor za slobodu izražavanja. Nakon javne rasprave i zagovaranja iz OCD su stigli prijedlozi za izmjene koje su se odnosili na onemogućavanje da javna pravna tijela uspostave udruženja i fondacije, nacrt nije usvojen i ponovno će biti stavljena na dnevni red parlamenta u 2016.

Državno uplitanje (npr. česte i neobične inspekcije) i potreba za zaštitu države od uplitanja treće stranke nije bilo registrirano u 2015. Pravni okvir daje garancije protiv državnog uplitanja u unutarnje poslove udruženja i fondacija. Državno uplitanje se nalaze nadležnom upravnom tijelu, a uključuje praćenje stanja koje se odnosi na aktivnosti udruženja ili fondacija. Nema informacija o praksama invazivnog nadzora koji nameće teret zahtjevnog izvještavanja ili primjenjivanja proporcionalnih sankcija u rijetkim / ekstremnim slučajevima, koje su bile predmetom sudske revizije.

Vlada RS-a je pokušala usvojiti Zakon o transparentnosti neprofitnih organizacija u maju 2015. Ovaj zakon je predviđao strogu kontrolu OCD-a, čak i dozvoljavao subjektima koji jesu bili pod političkom kontrolom da zatvore OCD. Osim toga, sadržavao je nekoliko nejasnih odredbi otvorenih za različita tumačenja a OCD nisu bili uključene u razvoj ovog zakona. Međutim, s obzirom na veliki otpor OCD u vezi sa ovom inicijativom, kao i javnosti i određenih političkih struktura, u konačnici je prijedlog bio povučen iz zakonodavne procedure.

OCD u BiH može obavljati ekonomski aktivnosti samo ako je osnovna svrha takvih aktivnosti ostvarivanje ciljeva utvrđenih statutom. Što se tiče finansiranja, organizacije civilnog društva mogu osigurati sredstva iz članarine, javnim sredstvima privatnog i javnog sponzorstva, donacije u novcu ili u materijalu, kamatom, dividendama i ostalim prihodima ulaganja, kao i od prodaje usluga i proizvoda, i sve od navedenog može biti domaće ili strano. Štaviše, u RS-u¹⁶, se mogu steći sredstva iz prihoda nekretnina i prodaja imovine ili transfera, osim imovine koja jeste ili je bila korištena za provođenje neprofitnih aktivnosti.

U praksi postoji mnogo organizacija civilnog društva koje se bave samofinansirajućim (ekonomskim) aktivnostima, posebno kako bi dobili dodatna sredstva za svoje glavne aktivnosti. Naprimjer, "Okusi Hercegovinu"¹⁷ je koalicija organizacija civilnog društva registrirana kao prva asocijacija osnovana 2006. godine s ciljem da popularizira tipične i tradicionalne proizvode BiH i promovira regionalni pristup u razvoju kulinarskog turizma. Slično tome, "BH Rukotvorine"¹⁸ je OCD koja ujedinjuje kreativni humanitarni posao i elemente ličnog razvoja na uravnotežen i uspješan način u proizvodnji odjeće ručne izrade i ukrasnih predmeta od žena iz BiH. Na kraju, tu su i mnoge druge organizacije civilnog društva usmjerene na organiziranje događaja i pružanje usluga obuke. Zakonodavstvo nije opterećenje za OCD i redovno se primjenjuje. Ne postoje informacije o ograničenjima (npr. administrativna ili finansijska opterećenja, prethodna dodobrenja, ili kanalisanje tih sredstava putem posebnih tijela) za OCD prilikom primanja stranog finansiranja. Prijem sredstava od pojedinaca,

¹⁵ Instrukcije Vijeća Evrope Moneyval.

¹⁶ U FBiH porez na imovinu spada pod kantonalnu nadležnost, što je rezultiralo u divergentnim zakonskim rješenjima.

¹⁷ Prevedeni naziv je "Taste Herzegovina". Link na web-stranicu je [ovdje](#).

¹⁸ Prevedeni naziv "BH Rukotvorine" je "BH Crafts". Link na web-stranicu je [ovdje](#).

korporacija i drugih izvora je općenito jednostavan, učinkovit i bez nepotrebnih troškova ili administrativnih poslova. Nema podataka u vezi sa negativnim slučajevima.

Glavne preporuke za djelovanje

- Uspostaviti jedinstveni registar organizacija civilnog društva za pružanje informacija o OCD u BiH, i omogućiti slobodan i jednostavan pristup osnovnim podacima o udruženjima, kao što su tačan broj registriranih udruženja, struktura i relevantni detalji OCD.
- Usvojiti zakon koji bi regulirao status humanitarnih organizacija, na oba nivoa – državnom i entitetskom – u 2016.
- Ujediniti i skratiti postupak registracije i sniziti troškove udruženja i fondacija na svim nivoima vlasti za sve OCD u BiH.

Podoblast 1.1., Odražava i procjenu sljedećih pokazatelja smjernica EU CS 2014–2020.¹⁹

Procjena 1.1.a. kvaliteta postojećih propisnih i političkih okvira

- Zakonodavni okvir za djelovanje nevladinih organizacija u BiH je definiran državnim i entitetskim zakonima o udruženjima i fondacijama;
- sve praznine u nacionalnom zakonodavstvenom i političkom okviru s obzirom na registraciju OCD su identificirani (registracija na više nivoa stvara zbrku i uzrokuje određene probleme, prilično visoke naknade od 200 KM (100 eura) za registraciju i preregistraciju, postupci mogu biti jednostavniji i motivirani);
- postupci za registraciju nisu usklađeni i postoji nekoliko nivoa za upis – državni, entitetski i kantonalni. Dužina registracijskih postupaka je u roku od 30 dana;
- jedinstveni registar OCD nije uspostavljen.

1.1.b. Progres uz usvajanje i provedbu relevantnog zakonodavstva

- Ministarstvo pravde (MP) pokrenulo je, a Vijeće ministara BiH odobrilo povoljne izmjene i dopune Zakona o udruženjima i fondacijama u 2015. godini.

1.3.a. Kvalitet poticajnog okruženja za grass-roots organizacije

- Grass-root organizacije su, također, pogodjene prazninama i poboljšanjima u zakonskom okviru o poticajnom okruženju za OCD-a i ne priznaju se u zakonodavstvu kao zaseban entitet.

2.1.a OCD percepcija lakoće i učinkovitosti finansijskih pravila i zahtjeva izvještavanja (razvrstanih po tipu / veličini OCD)

- Registrirani OCD su dužni pridržavati se entitetskih zakona i propisa o računovodstvu, kako je propisano međunarodnim računovodstvenim standardima, te su dužni poslati godišnje finansijske izvještaje u standardiziranoj formi agencijama za finansijske i informatičke usluge na nivou entiteta. Većina organizacija su svjesne svojih obaveza i nemaju problema s finansijskog aspekta njihovog funkcioniranja.

2.1.b. Procjena kvalitete finansijskih pravila (s naglaskom na ugrađene mehanizme da se finansijska pravila i obaveze promijene kako se i mijenjaju okolnosti)

- Obrasci za izvještaje variraju između entiteta, zavisno o tome koje aspekte posebne prirode OCD treba uzeti u obzir, ali sve organizacije moraju dostaviti tražene informacije u istom formatu. Većina registriranih udruženja i fondacija ne daju svoja godišnje finansijske izvještaje državnim agencijama APIF i AFIP, bez ikakvih sankcija. Većina OCD su

¹⁹ http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/civil_society/doc_guidelines_cs_support.pdf.

kategorizirani kao mala pravna tijela, a time ne podliježu zakonskoj reviziji finansijskih izvještaja. Finansijski i porezni propisi su stabilni i jasni.

Podoblast 1.2: Povezane slobode

Sloboda mirnog okupljanja u BiH je zagarantirana Ustavom i zakonima o okupljanju. Javni skup građana se definira kao bilo koje organizirano okupljanje građana, uključujući i strance, koje se odvija na odgovarajućem mjestu, čiji broj i identitet nije unaprijed određen i koji ne ugrožava: prava drugih; javni moral; sigurnosti ljudi i imovine, zdravlje osoba koje su uključene ili su upletene ili opstrukcija javnog saobraćaja. Prema Zakonu RS o javnom okupljanju, prostor pogodan za javna okupljanja je dostupan javni prostor, primjereno za okupljanje ljudi. Kao takav je definiran u zakonu, kao i u službenim dokumentima jedinica lokalne samouprave i općina.²⁰ Odredba koja propisuje da se mirno okupljanje ne može održati "u neposrednoj blizini posebno osiguranih objekata, na udaljenosti od najmanje 50 metara", dovodi do mogućnosti zloupotrebe. Što je više upadljivo, u skladu s odlukama jedinica lokalne samouprave u RS, udruženja su dužna platiti naknadu za korištenje javnog prostora, iako zakoni propisuju naknade samo kada se javni prostor koristi za ekonomsku korist.

Sloboda mirnog okupljanja je, ipak, ograničena zakonom RS o javnom okupljanju (2008), kantonalnim zakonima o javnom okupljanju u FBiH i Zakonu o javnom okupljanju BD (2012). Osim toga, iako su općeniti u skladu s međunarodnim standardima, zakoni imaju tendenciju da previše reguliraju uvjete za ostvarivanje Ustavom zajamčenog prava okupljanja. Naprimjer, čak i nakon što su preporuke Venecijanske komisije i OEES-a / ODIHR (2010) o Zakonu o javnom okupljanju Kantona Sarajevo, koje naglašavaju da "ovaj zakon treba regulirati u manje detalja uvjete za ostvarivanje ustavom zajamčenog prava okupljanja, posebno tamo gdje njegova upotreba ne predstavlja prijetnju za javni red i gdje potreba u stvari ne zahtjeva državnu intervenciju"²¹, preporuka je ostala samo na papiru.

Zakoni prepoznaju i ne ograničavaju spontano, simultano i protuokupljanje. Međutim, zakoni o okupljanjima u BiH još uvijek ne sadrže pretpostavke u korist održavanja okupljanja. Upadljivo je da su organizatori, tj. predstavnici mirnog okupljanja, dužni podnijeti zahtjev za održavanje okupljanja najmanje 5 dana prije njihovog zakazanog početka. Prema Zakonu RS o javnom okupljanju, mirno okupljanje može biti zabranjeno ako nije uredno prijavljeno vlastima unutar unaprijed određenog vremenskog okvira. Na kraju, organizatori mirnog okupljanja mogu podnijeti prigovor protiv odluke o zabrani mirnog okupljanja.²²

Najčešći tip javnog okupljanja je onaj mirnog okupljanja i javnih protesta, iako su i druge vrste, kao što je svaki spontani i simultani skup, također, pokrivene pojmom "sloboda okupljanja". Tokom 2015. godine nije bilo slučajeva ograničenja na slobodu okupljanja i bez zabilježenih slučajeva slobode okupljanja prakticirane od OCD bez prethodnog odobrenja. Prethodna obavijest u pisanim obliku je formalna, podnosi se u policijskoj stanici. Vlast, po zakonu, ne izdaje odobrenje za javna ili privatna okupljanja. Nikakvu pretjeranu upotrebu sile nisu koristila zakonodavna tijela, uključujući i preventivni pritvor organizatora i učesnika tokom 2015. godine. Određena ograničenja u praksi su prisutna u Republici Srpskoj, jer okupljanje usmjereno na proteste je dopušteno na strogo određenom mjestu (park) i sloboda izražavanja

²⁰ Osim prostora utvrđenim u aktima grada i općine, mirno okupljanje se ne može održati u blizini: bolnica; vrtića i osnovnih škola; nacionalnih parkova ili kulturnih spomenika. Oni su, također, zabranjeni na glavnim, regionalnim i lokalnim cestama ako se ugrožava sigurnost saobraćaja, ili u blizini od 50 metara od posebno zaštićenih objekata.

²¹ Venecijanska komisija i OEES / ODIHR, Zajedničko mišljenje o Zakonu o javnom okupljanju Kantona Sarajevo (BiH), CDL AD (2010) 036, Venecija, juna 2010. godine, p.3.

²² Nadležni organ je dužan proslijediti pritužbu i priloženu dokumentaciju Ministarstvu unutarnjih poslova. Odluka o prigovoru mora biti izdana i dostavljena organizatoru u roku od 24 sata od primitka žalbe. Odmah nakon primitka odluke o zabrani javnog okupljanja, organizator će o tome obavijestiti javnost, a ako je moguće ukloniti javno predložene obavijesti o mirnom okupljanju. Dopušteno je žaliti se na tu odluku pred nadležnim sudom.

je ograničena. Mediji bi trebali imati sav potreban pristup okupljanjima, i ovo nije prijavljeno kao problem.

Situacija u BiH nakon protesta u 2014. godini, kao i svih drugih aktivnosti koje su uslijedile kao javni forumi, sudske procese za demonstrante itd. mogla se ocijeniti ravnodušnom i depresivnom. Rezultati protesta su zloupotrijebljeni i politički kapitalizirani pa čak i nakon pada nekih vlada, kao što su one u Tuzli, Bihaću i Zenici, situacija je otišla nagore, a problemi nisu riješeni. U svakom slučaju zamah i energija za proteste su propušteni i praktički je loša poruka poslana u javnost da smjene na političkom nivou ne znače poboljšanja. Očito je da OCD aktivisti nisu imali dovoljno samopouzdanja i podršku akademske zajednice i stručnjaka kako bi na odgovarajući način završili proteste nakon što su započeli.

Jedan od najznačajnijih primjera u 2015. je protest radnika Konjuha. Radnici su tražili prava za redovnu penziju, ali efekti kriminalne privatizacije su učinili ovaj zahtjev nemogućim. Radnici nisu spremni odustati, ali okolnosti i nedostatak političke volje da se riješi situacija ide u smjeru završavanja ove priče na nepredvidiv način, čak i nakon što je uočeno da su načinjene pogreške u procesu privatizacije. Vlada u Tuzli ulaže napore za rješavanje problema.

Glavne preporuke za djelovanje:

- provesti analizu izmjene i dopune postojećih zakona o javnom okupljanju, uzimajući u obzir demokratske standarde i načela o regulaciji, kao i preporuke Venecijanske komisije, i aktualiziranje ciljeva vezanih za pravo na mirno okupljanje i protest;
- ukinuti naknade za korištenje javnog prostora za neprofitne aktivnosti OCD u RS-u;
- razviti mehanizme za prikupljanje informacija o politikama koje proizlaze iz protestnih aktivnosti, aktivnosti intelektualaca i boraca za ljudska prava.

Pravo na slobodu izražavanja – prikupljanje i distribuciju informacija je zajamčeno ustavom, ECHR (član 10), zakonima i međunarodnim dokumentima koje priznaje BiH. Iako zakonodavni okvir zabranjuje govor mržnje²³, ne definira ga kategorički ili cijelovito, niti sredstva za zaštitu od njega. Postojeći krivični zakoni ne obuhvaćaju pozitivne obveze iz člana 10. konvencije, i nisu u skladu s međunarodnim standardima. Nema definicije zločina iz mržnje kao krivičnog djela²⁴, a time i poricanja genocida, ratnih zločina ili holokausta koji se, među ostalim prijestupima, ne kažnjavaju. BiH je prva zemlja zapadnog Balkana koja je dekriminalizirala klevetu, što je rezultiralo u skidanju mogućih kaznenih sankcija protiv pojedinaca za javno izraženo mišljenje te ohrabrvanje profesionalne djelatnosti novinara i OCD. Predstavnici organizacija civilnog društva, posebno onih iz sfere ljudskih prava i organizacija za upozoravanje, uživaju pravo na slobodu izražavanja na predmetima koji podržavaju i onima prema kojima su kritični.

Postoje mnogi slučajevi²⁵ u kojima su predstavnici OCD bili žrtve govora mržnje, kako verbalnih i tako i

Nacionalno udruženje novinara zabilježilo je više od 50 kršenja slobode izražavanja od septembra 2014. do kraja 2015. godine, uključujući 2 pokušaja SIPA-e, kao državne sigurnosne agencije, za ulazak u medijske prostorije, 10 prekršaja s političkom pozadinom, 2 sudske zabrane na distribuciju informacija prije nego je suđenje završilo.

²³ Zakon o zabrani diskriminacije (2009) zabranjuje bilo kakvo zagovaranje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje (član 4. stav 6). Ostaje nejasno kako se ova zabrana može provesti u praksi.

²⁴ Vlasti u FBiH i RS nisu izrazle spremnost da prihvate izmjene i dopune krivičnog zakona za definiciju zločina iz mržnje, kao što je predložila Koalicija za suzbijanje govora mržnje.

²⁵ U slučaju javno poznat kao "Queer festival", nije bilo reakcije od bilo koje institucije u vezi sa nasiljem nad posjetiocima festivala iz 2008. godine, a nisu ni poduzeti koraci prema kaznenom zaskonu protiv napadača. Žalba Ustavnom sudu BiH je upućena u 2011. godini i još uvijek je u toku. U 2015. godini postoji nekoliko slučajeva poput verbalnog napaza gospodina Milorada Dodika, predsjednika Republike Srpske, protiv novinara Gordane Katana, koji je završio bez ikakve reakcije nadležnih tijela, klevete premaudruženja "Lasta" Drvar od lokalnih

drugih vrsta napada. Također, članovi civilnog društva koje se bave ljudskim pravima i zaštitom povratnika, LGBT populacijom, ženama i pristašama sportskih ekipa su posebno izloženi ovim oblicima nasilja²⁶. Ključne organizacije za ljudska prava (CCI, Transparency International) organiziraju konferencije za novinare, kritiziraju vladu i slobodno izražavaju svoje nalaze i dobivene podatke.

Postojeći pravni okvir garantira slobodu pristupa informacijama za svakoga, to jest sloboda za primanje, prikupljanje i distribuciju informacija. Prema državnim i entitetskim zakonima o slobodi pristupa informacijama, pružanje informacija je pravilo, a ne iznimka. Osim toga, pravni okvir zabranjuje neopravdano praćenje komunikacijskih kanala, uključujući internet i ICT, odnosno da vlasti prikupljaju podatke korisnika. Kriteriji po kojima komunikacijski kanali mogu biti podvrgnuti posebnoj prizmotri policije i sigurnosno-obavještajne agencije u Bosni i Hercegovini uređuju se zakonom.

Iako je dobro uspostavljen pravni okvir na državnom nivou, entitetski zakoni nisu u skladu s njima u vezi sa sankcijama. Prema aktualnim pristupačnim informacijama, zabilježene povrede su nemogućnost utvrđivanja odgovornosti javnih službenika i nedostatak adekvatnih sankcija za uskraćivanja informacija. Sve te povrede naglašavaju potrebu za usklađivanje entitetskih i državnih zakona.²⁷ S obzirom na intervencije / uplitanja javnih vlasti²⁸, sadašnja praksa i dalje pokazuje nedosljednosti između zakona na različitim nivoima vlasti.

Pluralizam se ostvaruje kroz vlasništvo i tumačenje medija u BiH, a primjetan je u činjenici da postoji 250 medija i 2,18 miliona korisnika interneta. To utječe na jačanje pluralizma informacija i mišljenja, te diversifikaciju izvora informacija građana. Ne postoji, međutim, sveobuhvatna ili konstantna prezentacija i promocija OCD rezultata, niti postoji odgovarajuća javna procjena njihovih postupaka, putem medija i drugih javnih komunikacijskih kanala koji bi poboljšali ulogu organizacija civilnog društva u javnom životu i njihove napore u procesu rješavanja problema.

Internetski pristup je jeftin i tehnički dostupan za sve. Prema izvještaju Regulatorne agencije za komunikacije, u 2015. godini bilo je 73 % pokrivenosti kućanstava u BiH.²⁹ Zahvaljujući tradicionalnim medijima, online portalima i Facebooku, "praćenje, prislушкиvanje i pozivanja na informativne razgovore" aktivista civilnog društva, građana i novinara u Sarajevu i Banjoj Luci³⁰ otkriveno je široj javnosti, i tada je ostalo nejasno da li su te mjere poduzete u skladu s postojećim zakonima. Uz pravni okvir (koji se formalno temelji na međunarodnim standardima), postoji potreba za prisutnost većeg "civilnog nadzora" nad obavještajno-sigurnosnim agencijama i/ili policijom, kako bi se spriječilo nepotrebno zadiranje u privatnost.

vlasti u vezi sa manipulacijom, psovkama, korupcijom – proces na sudu počeo je u augustu 2015. godine i očekuju se odluka u maju 2016.

²⁶ <http://lgbt.ba/sarajevo-napad-na-goste-u-kinu-kriterion/>.

²⁷ Slučajevi udruženja "Kwart" Prijedor 2015. ilustriraju probleme u vezi sa slobodnim pristupom informacijama (više od 15 zahtjeva poslatih lokalnoj upravi i policiji su zanemareni), lokalna uprave sprječila ih je od sudjelovanja na sjednicama lokalne komisije za javni red sa trivijalnim razlozima i objašnjenjima, oni su vrlo negativno naglašeni na osnovu njihovih aktivnosti u lokalnoj zajednici. Oni su izloženi govoru mržnje zbog njihove inicijative za izgradnju spomenika za poginulu djecu Prijedora u periodu 1992–1995.

²⁸ Naprimjer, Pravilnik Suda BiH o pristupu informacijama, koji je napravio sve sudske presude anonimnima, oduzima pravo javnosti na dosljedno praćenje rada Suda. To posebno vrijedi za slučajeve ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti koji su od bitnog značaja za proces pomirenja u BiH, kao i za mir ratnih žrtava i njihovih obitelji. Pravilnik je u skladu sa Zakonom o zaštiti osobnih podataka, koji nije usklađen sa Zakonom o slobodi pristupa informacijama.

²⁹ <http://rak.ba/bos/index.php?uid=1272548129>.

³⁰ U Sarajevu u toku 2012. i 2013. u sklopu policijske akcije "Patriot" FTV novinari su prislушкиvani i snimci distribuirani zainteresiranim stranama, u akciji "Lutka" nalog za prislушкиvanje je zatražen za redakciju magazina Oslobođenje i Dani (www.bhnovinari.ba). Proces "Lutka" je još uvijek aktivan. U 2015. godini Udruženje BH novinari i FMHL zatražilo je istragu slučaja KLIX i odobrenja Kantonalnog suda u Sarajevu Obavještajno-sigurnosnoj agenciji BiH za ulazak u njihove prostorije i uzimanje računara, materijala itd.

To bi trebalo proširiti na aktivnosti medija i aktivista udruženja, kako bi u nepromjenjivoj zadaju svoje pravo na slobodu izražavanja. Nema slučajeva policijskog zlostavljanja pripadnika grupa na društvenim mrežama u 2015. godini.

Glavne preporuke za djelovanje

- Uspostaviti OCD međusektorsku lobističku grupu za zaštitu i javnu obranu prava na slobodu izražavanja.³¹
- Izmijeniti kaznene zakone kako bi se osigurala zaštita prava na slobodu izražavanja, te definirati precizno zločine "govor mržnje" i "zločin iz mržnje".
- Donijeti izmjene i dopune entitetskih SPI (sloboda pristupa informacijama) zakona da ih usklade sa Zakonom BiH u smislu: rokova; metode komunikacije s onima koji zatraže informacije; sankcije za javna tijela i odgovorne osobe u slučaju nepoštivanja. Usklađivanje relevantnih zakona sa Zakonom o slobodi pristupa informacijama je, također, preporučeno.

Podoblast 1.2., Odražava i procjenu sljedećih pokazatelja iz smjernica EU-CS 2014–2020.

1.1.a. Procjena kvalitete postojećih propisa i okvira politike

- Sloboda mirnog okupljanja garantirana je ustavom i pozitivnim propisima, oba su u skladu sa međunarodnim dokumentima. Međutim, to je ograničeno Zakonom RS o javnom okupljanju (2008), kantonalnim zakonima o javnom okupljanju u FBiH i Zakonom o javnom okupljanju BD (2012). Zakonodavstvo zahtijeva prethodnu najavu i odobrenje za vršenje slobode okupljanja, ali to, također, zavisi i od relevantnog nivoa. Tu su i nametnuta ograničenja u pogledu mesta određenih za takve skupove.
- Sloboda govora je zagarantirana Ustavom, član 2.

1.1.b. Napredak uz usvajanje i provođenje relevantnog zakonodavstva

- Agencija za zaštitu ličnih podataka u BiH pokrenula je u 2015. izmjene Zakona o slobodi pristupa informacijama, na temelju zaključka Vijeća ministara BiH, a u skladu sa Zakonom o zaštiti ličnih podataka, ali je to bilo zaustavljeno zbog oštре reakcije OCD i medija. Usaglašena reakcija protiv predloženih promjena se temelji na činjenici da su restiktivnije u pristupu informacijama od prethodne.
- Postoje brojni slučajevi kršenja ovih sloboda koje su prijavile OCD, kao napadi na novinare poput slučajeva Gordane Katane i KLIX, OCD "Lasta" i "Kvant" u vezi sa klevetom, manipulacijom, rasiprivanjem mržnje na vjerskoj osnovi i odbacivanje slobodnog pristupa informacijama, LGBT skupovima i individualnim aktima nasilja na nekoliko lokacija.

Oblast 2: Okvir za OCD finansijsku održivost i održivi razvoj

Podoblast 2.1: Porezni / fiskalni tretman OCD-a i njihovih donatora

Finansijski aspekti OCD poslovanja uređeni su zakonima entiteta u BiH. Zakoni entiteta, omogućavaju udruženjima i fondacijama koje obavljaju neprofitne aktivnosti za koje su osnovane, izuzeće od poreza na dobit i dohodak. Nakon kampanje koju je vodio CPCD, Zakon o porezu na dobit u RS je izmijenjen. S promjenama, udruženja i fondacije više ne moraju plaćati porez na donacije primljene iz javnih fondova, sponzorstva ili donacije u novcu ili materijalima. Prije toga, humanitarne organizacije su bile jedine podobne za takve naknade. OCD plaćaju porez na sredstva koja dolaze iz međunarodnih izvora, osim sredstava IPA-e koji

³¹ Unutar "Projekta održivosti civilnog društva" (2013–2018) 12 sektorskih mreža su utvrđene i bit će podržane projektom.

su isključeni iz PDV-a i nekih drugih izvora kao što su sredstva USAID-a s postupkom povrata PDV-a.

Zakon propisuje OCD generiranje prihoda putem ekonomskih aktivnosti. OCD su oslobođeni od plaćanja PDV-a na prihode ostvarene kroz pružanje usluga, do 50.000 KM (25,564 eura). Udruženja i fondacije mogu poduzeti ekonomске aktivnosti koje nisu izravno vezane za ostvarivanje njihovih ciljeva samo uspostavom zasebnog komercijalnog pravnog tijela. U tom slučaju, ukupna dobit od nepovezanih aktivnosti ne smije prelaziti trećinu ukupnog godišnjeg proračuna OCD ili 10.000 KM (5.112 eura), ovisno o tome koje je veće. Dabit generirana iz nepovezanih ekonomskih aktivnosti može se koristiti samo za ostavarivanje spomenute osnovne djelatnosti OCD.

OCD nisu dužni platiti PDV na robu ili usluge primljene na taj način, niti platiti PDV na njihovom dalnjem upravljanju.³² Donacije iz državnih institucija za OCD, također, su oslobođene poreza. Zakon ne navodi eksplicitno rok za korištenje tih subvencija, niti propisuje postotak udjela takvih subvencija koji se može primijeniti za pokrivanje administrativnih troškova. PDV izuzeća na subvencije iz EU su dobro regulirana, s jasnim i jednostavnim procedurama. U praksi, problemi nastaju kada su u pitanju mali dobavljači, zato što nemaju ugrađen adekvatan sistem fiskalnih računa s oslobođenim PDV-om, na koji jesu obavezani.

Kada je riječ o poreznom tretmanu donatora, Zakon o porezu na dobit u RS daje im olakšice do 3% od njihovog ukupnog prihoda za donacije organizacijama koje nude humanitarne, kulturne, sportske i socijalne uslužne djelatnosti, i 2% za troškove sponzorstva. Prema Zakonu o porezu na dobit u Federaciji BiH, donacije u naturi, materijalu, i novcu za kulturne, obrazovne, naučne, zdravstvene, humanitarne, sportske i vjerske svrhe se odbija od poreza do 0,5 posto prihoda u prethodnoj godini, ali samo ako je u pitanju fizičko lice koje je samozaposleno. Isti tretman je za građane i strance u BiH, također.

Strategija za održivi razvoj 2020. sugerira da se društveno poduzetništvo definira kao prioritet koji će se provoditi kroz podizanje svijesti, promocije, uključenost u nastavne planove i programe, interdisciplinarna istraživanja i druge aktivnosti. Uprkos tome, društveno poduzetništvo je uglavnom nerazvijeno i nedovoljno regulirano u pravnom okviru BiH, dok ga državna politika ne uključuje u svoje programe. Ostaje jaka potreba za promocijom društvenog poduzetništva, te da državni službenici dobiju edukativne izvore i trening o tome. Strategija za razvoj socijalnog poduzetništva treba biti pripremljena kao i relevantni zakonodavni okvir za FBiH i RS. Centri za razvoj i osnovnu finansijsku potporu za startup-e trebaju biti osnovani dok partnerstvo između OCD-a i socijalnih poduzetnika treba tek stvoriti.

Što se tiče DOP, javna i privatna poduzeća pružaju neke sredstva, ali ipak većina bh. firmi i poduzeća ne vide DOP kao svoj interes ili kao povoljan za javnost. Unatoč neadekvatnoj regulaciji DOP-a, postoje neki primjeri vrlo pozitivne prakse organizacija civilnog društva, MOZAIK, Foundation Uspon i BOSP³³, i kompanija kao što su Telekom BiH, Elektroprivreda, ali i privatnih poput ASA Prevent, BektoPreciza, DM, Coca-Cola, Filip Morris, kojima je bavljenje DOP-om redovna praksa u svojstvu promotora i provodilaca dobre prakse socijalnog poduzetništva u BiH. Naprimjer, Fondacija Mozaik je razvila program – "DOBRO"³⁴, s ciljem da se odaberu najbolje kompanije iz pojedine godine u prakticiranju DOP-a te da ih povežu sa OCD koje se bave pitanjima od interesa kompanije.

³² Osim u iznimnim slučajevima kada se OCD, također, trebaju registrirati za PDV. Čak i u tom slučaju, takav zahtjev će i dalje postojati ako oporezivi promet OCD, provoden kao poslovne aktivnosti te u konkurenciji s privatnim sektorom, premašuje 50.000 KM (25,565 eura) godišnje.

³³ <http://mozaik.ba/en/>; <http://fprzoi.ba/>; <http://www.bospo.ba/english/index.html>.

³⁴ <http://dobro.mozaik.ba/>.

Zaklade kao takve nisu zakonski regulirane u BiH. Ipak, u skladu sa Zakonom o udruženjima i udruženjima na nivo BiH, FBiH, RS te relevantnih zakona u Brčko Distriktu, zaklade se mogu uspostaviti unutar fondacija. U tom se slučaju smatraju kao imovina fondacija i upravljaju se u skladu s postupcima koji se primjenjuju na fondacije. Slično tome, pasivna ulaganja se planiraju i upravljaju u okviru fondacija, te kontroliraju i reguliraju u skladu sa statutima fondacija i unutarnjim aktima. U praksi, pasivne investicije su koristile organizacije civilnog društva i nikakve sankcije nisu primjenjene u tim slučajevima.

OCD koji rade u glavnim područjima javnog interesa, uključujući ljudska prava i nadzorne organizacije, djelotvorno uživaju donacije na koje se odbijaju porez, kao i sve druge OCD. U praksi, nije prijavljen izravan ili neizravan (skriveni) porez na subvencije, s obzirom na to da su porezne olakšice za ekonomske aktivnosti OCD relativno učinkovite i podržavajuće.

Glavne preporuke za djelovanje

- Entitetski zakoni o porezu na dohodak i porezu na dobit za pravne osobe trebaju biti revidirani u vezi sa beneficijama za donirani iznos i usklađeni među sobom. Zakone o aktivnostima od javnog interesa treba odrediti na nivou FBiH³⁵.
- Usklađivanje tretmana porezne olakšice za donacije fizičkih lica za OCD čiji dohodak dolazi od samostalnih djelatnosti (Zakon o porezu na dohodak RS, FBiH, BD).
- Pravno određivanje o tome da li se porezne olakšice za donacije od pravnih osoba (poreznih obaveznika) odnose na institucionalne potpore (donacije) za OCD (koji djeluju u svrhu opće javne dobrobiti kao što je definirano Zakonom), a kako bi se utvrdilo da li se takve donacije moraju koristiti u kalendarskoj godini u kojoj su primljene, kao i rok do kojeg se donacija može koristiti kao administrativni trošak.

Podoblast 2.1., Odražava i procjenu sljedećih pokazatelja iz smjernica EU-CS 2014–2020.

2.2.a. Kvaliteta i primjenjivost / praksa pravnog okvira za individualno i korporativno davanje

- Prema Zakonu o porezu na dobit u RS i FBiH, udruženja i fondacije više ne moraju plaćati porez na donacije primljene iz javnih fondova, sponzorstva ili donacije u novcu ili naturi. Prije toga, samo humanitarne organizacije su bile pogodne za takve beneficije.
- Prema Zakonu o porezu na dohodak u Federaciji BiH, donacije u materijalu i novcu za kulturne, obrazovne, naučne, zdravstvene, humanitarne, sportske i vjerske svrhe se odbijaju od poreza do 0,5 posto prihoda zarađenog prethodne godine, ali samo ako je u pitanju fizičko lice koje je samozaposleno. Zakon o porezu na dobit u RS daje donatorima odbitak do 3 posto njihovog ukupnog prihoda za donacije organizacijama koje nude humanitarne, kulturne, sportske i društveno uslužne aktivnosti i 2 posto za troškove sponzorstva.

2.3.a. Kvaliteta sistema poreznih olakšica za operativne i ekonomske aktivnosti organizacija civilnog društva

- Organizacije civilnog društva su oslobođene plaćanja PDV-a na prihode ostvarene kroz pružanje usluga do 50.000 KM (25,564 eura).
- Udruženja i fondacije mogu poduzeti ekonomske aktivnosti koje nisu izravno vezane za ostvarivanje svojih ciljeva samo uspostavom zasebnog komercijalnog pravnog tijela. U tom slučaju, ukupna dobit od nepovezanih aktivnosti ne smije prelaziti trećinu ukupnog godišnjeg budžeta ove organizacije, ili 10.000 KM (5.112 eura), zavisno od toga koje je veće. Dobit generirana iz nesrodnih ekonomskih aktivnosti može se koristiti samo za ostvarivanje izrečene svrhe organizacije.

³⁵ Unutar "Projekta održivosti civilnog društva" (2013–2018) kampanje za entitetske zakone o porezu na dohodak i porezu na dobit pravnih osoba će se provoditi.

Podoblast 2.2: Podrška države

Finansijska podrška države BiH regulirana je zakonima o budžetima nastalim na entitetskim nivoima, kao i za svaku pojedinu općinu i kanton. Zakoni reguliraju državne potpore za institucionalni razvoj organizacija civilnog društva, podrške i sufinanciranje EU finansiranih projekata. U BiH postoji mehanizam za raspodjelu javnih sredstava OCD na nacionalnom nivou. To je decentraliziran mehanizam i distribucija zavisi od nivoa vlasti, i o određenoj instituciji koja dodjeljuje javna sredstva. Dakle, ministarstva i gradonačelnici su ovlašteni za distribuciju javnih sredstava. Na sličan način, iznos javnog finansiranja planiran da se izdvoji za distribuciju prema OCD vrši se na relevantnim nivoima vlasti. Dio sredstava prikupljenih od luterije raspoređen je u humanitarne svrhe. Procedure za sudjelovanje OCD u svim fazama ciklusa javnog finansiranja nisu jasne, transparentne i provode se sporadično.

Finansijska potpora države BiH se smanjuje tokom posljednjih nekoliko godina, a trend je na dobrom putu da dosegne najniži nivo ikad. U 2012. godini je državno finansiranje doseglo 100,006,470.48 KM (51,132.496,20 eura)³⁷ uz dodjelu u postocima po nivoima 51% lokalnog, 25% entitetskog, 23% kantonalnog, te 1% državnog. Za 2013., 2014. i 2015. godinu ne postoje službeni podaci, ali po aproksimaciji dr. Žarko Papića ta sredstava u 2015. se procjenjuju na 80,000,000 KM (40.903.350,50 eura). Razlozi za smanjenje su djelomično rezultat loše ekonomске situacije, ali i orientacije državnih tijela prema rezanju budžetske linije u skladu sa vlastitim interesom. U isto vrijeme, međunarodni donatori, također, smanjuju količinu sredstava za finansiranje programa u BiH. Dok su neki završili svoje programe finansiranja, drugi su blizu završetka ili ih pretvaraju u dio regionalnog mehanizma strateške podrške – EU Instrumenta za prepristupnu pomoć (IPA) 2014–2020. Za ilustraciju, Odjel Velike Britanije za međunarodni razvoj (DFID) je završio svoje programe i britanska pomoć se kanalizira kroz EU. Posljedica toga je da je državna potpora, koja je sve više tražena³⁸, više nego potrebna u odgovarajućem iznosu.

Postoji trend smanjenja potpore institucija vlasti BiH usmjerenih ka nevladinom sektoru od 2006., dok je procjena je da je u 2015. godini bilo oko 80.000.000 KM za podršku iz javnih fondova.³⁶

Iznos sredstva nije moguće predvidjeti, a ključni nedostatak raspodjele javnih sredstava leži u raspodjeli sredstava po sektorima i područjima rada i djelovanja OCD prema kojima su sredstva usmjerena. U većina poziva za dostavu projektnih prijedloga za finansiranje nedostaje jasno polje aktivnosti i fokus djelovanja, što rezultira brojnim aplikacijama iz raznovrsnih OCD-a, te čini teškim uspostavljanje i primjenu jedinstvenog kriterija ocjenjivanja projekata. To dovodi do dodjele malih iznosa velikom broju organizacija civilnog društva, koji su najčešće nedovoljni za adekvatnu provedbu projekata i programske aktivnosti. Drugi problem koji proizlazi iz raspodjele javnih sredstava je da javni pozivi rijetko odražavaju potrebe civilnog društva. To znači da ne postoji jasno razumijevanje i procjena potreba koja će poslužiti kao osnova za razvoj tih poziva.

Postoje državna tijela s jasnim mandatom za distribuciju i/ili praćenje raspodjele državnog finansiranja, dok je učešće OCD u ciklusu javnog finansiranja sporadično i nedovoljno transparentno i smisleno. Postupci za dodjelu javnih sredstava su djelomično transparentni i

³⁶ Prof. dr. Žarko Papić, istraživač i koautor "Glava-ili-Pismo": Izdvajanja vladinog sektora za nevladin sektor u BiH za 2012. godinu" potvrđuje da aproksimacija za 2015. godinu iznosi oko 80,000,000 KM.

³⁷ Podaci dobiveni istraživanjem koje je provela Fondacija za socijalno uključivanje u BiH u saradnji s CSPC 2012. godine, objavljeni su u publikaciji "Glava-ili-Pismo: Izdvajanja vladinog sektora za nevladin sektor u BiH za 2012. godinu". Od ukupno 309 vladinih institucija, 303 su sudjelovale u anketi, što je omogućilo da se dobije jasna slika i tačni podaci o: podršci vlade za aktivnosti udruženja po nivoima vlasti; sektorima OCD i aktivnostima; mehanizmima financiranja; i transparentnosti cijelog procesa.

³⁸ Mladen Ostojić, prof. dr. Adam Fagan, "Strategije i prakse donatora za podršku civilnom društvu u zemljama zapadnog Balkana", Balkan Civil Society Development Network, 2014, p.41–47,
http://www.balkancsd.net/images/stories/Balkan_Civic_Practices_11_Donor_Strategies.pdf.

pravno obavezujući, a to zavisi od nivoa do nivoa, kao i od određene lokalne zajednice ili kantona. Također je povezano s jasnim kriterijima za odabir, adekvatnim vremenskim objavljivanja unaprijed, i procedurama koje se bave pitanjima sukoba interesa u donošenju odluka.³⁹

Sredstva za podršku državnih institucija za OCD najčešće se dodjeljuju putem javnih poziva za dostavu prijedloga finansiranja, uključivanje u redovne budžete ili putem javne nabave. Zahtjevi aplikacije za javna / budžetska sredstva, ako postoje i sprovode se, nisu preveliko opterećenje za OCD. Postupci u većini slučajeva imaju jasne mjere za odgovornost, praćenje i procjenu. Postoje i slučajevi direktnog finansiranja aktivnosti organizacija civilnog društva, bez poziva za dostavu prijedloga posebno za OCD demobiliziranih vojnika koji su još uvijek osobe s posebnim statusom u BiH. Generalno, institucije uključene u proces finansiranja OCD objavljaju pozive i odabrane OCD javnosti. Međutim, ne postoji pristup procesu odabira projekata prijedloga, a ni konkretni razlozi i objašnjenja zašto su izabrani ili odbijeni određeni projekti. Postoje institucije koje slijede postupke za raspodjelu javnih sredstava usklađeno, ali postoje i institucije koje ne slijede procedure. Postoji mnogo različitih pristupa u distribuciji i donošenju odluka za dodjelu, dok se kazne za zlouporabe ili sukob interesa u donošenju odluka o raspodjeli sredstava ne prepoznaju u dosadašnjoj praksi.

Nadzor se uglavnom vrši putem dostavljanja naravnih i / ili finansijskih izvještaja institucijama zaduženim za raspodjelu sredstava. Ipak, nije poznato da li se nadzor obavlja stalno i u skladu s prethodno definiranim objektivnim i mjerljivim pokazateljima. Isto tako, nije poznato da li državna tijela obavljaju procjenu učinaka / utjecaja javnog fonda. Informacije o efektima / utjecajima nisu objavljeni javno.

Zakon dopušta državnim vlastima da daju OCD nefinansijsku potporu, kao što je državna imovina, najam prostora bez novčane naknade (do određene granice), slobodni trening, konsultacije i drugi resursi. OCD najčešće koriste nefinansijsku državnu potporu na lokalnom nivou. Najčešća nefinansijska potpora su radni prostori ili prostori za organizaciju posebnih događaja koji se dobiju besplatno. Prilikom primanja nefinansijske potpore, OCD nemaju jednak tretman ni međusobno, ni s javnim institucijama, jer se dodjela temelji na osobnim vezama i poznanstvima. Naprimjer, tu je povoljan i privilegovan tretman određenih grupa kao OCD branilaca i OCD civilnih žrtava rata koji čine značajan dio biračkog tijela. Upravo iz tog razloga, velik broj organizacija civilnog društva dobivaju nefinansijsku potporu na temelju političke pripadnosti i odanosti.

Glavne preporuke za djelovanje

- Uskladiti mehanizme i uspostaviti transparentan program finansiranja projekata udruženja iz državnog budžeta, koji će ugraditi pravila o potrebnim fazama ciklusa dodjele u podzakonske akte (zahtjevi za dodjelu, praćenje, izvještavanje, ocjene, revizorske izvještaje).
- Uvesti javni i elektronski dostupan registar organizacija civilnog društva u BiH, koji će kombinirati sve podatke o tim organizacijama, i dati jasne podatke o: datumu i mjestu registracije; nivou registracije; realiziranim projektima; donatorima; i godišnje i finansijske izvještaje.
- Uskladiti zakone o sukobu interesa, uz povećanje sankcija i nadzor parlamentarnih skupština za njegovo provođenje.

Podoblast 2.2., Odražava i procjenu sljedećih pokazatelja iz smjernica EU-CS 2014–2020.

³⁹ U skladu s državnim i entitetskim Zakonima o slobodi pristupa informacijama, Zakon BiH o javnoj nabavi, te državnim i entitetskim Zakonima o sukobu interesa u institucijama vlasti.

2.4.a. Povećanje javnih sredstava za OCD

- Tu je trend smanjenja potpore institucija vlasti BiH nevladinom sektoru od 2006., dok je procjena je da je u 2015. godini bilo oko 80.000.000 KM (40.000.000 EUR) potpore iz javnih sredstava. Posljednji tačan iznos datira iz 2012. i iznosi 100,006,470.48 KM (51,132.496,20 EUR).
- Ne postoji informacija u vezi sa postotkom državnih sredstava za provođenje javnih politika za koje su OCD identificirane kao ključni faktor.

2.4.b. Kvaliteta okvira državnog finansiranja organizacija civilnog društva (s naglaskom na proceduralni dokument)

- Percepcija OCD je da ciklus javnog finansiranja nije transparentan i da je javno finansiranje uglavnom pod kontrolom političkih stranaka koje donose odluke na tom određenom nivou finansiranja. Postoji mnogo različitih pristupa u distribuciji i donošenju odluka za dodjelu, dok se kazne za zloupotrebe ili sukob interesa u donošenju odluka o raspodjeli sredstava ne pojavljuju u dosadašnjoj praksi.
- Zakonski okvir za javno finansiranje sadrži odredbe za uključivanje korisnika u programiranje tendera, jasne kriterije objavljene unaprijed, rokove za odluke, odluke s argumentima, praćenje i vrednovanje.

Podoblast 2.3: Ljudski resursi

U cijeloj BiH, OCD se tretiraju ravnopravno s drugim poslodavcima po zakonu i pravilima. Posebne odredbe primjenjuju se samo na udruženja poslodavaca i sindikata. Nema poticaja za zapošljavanje koje se odnose na OCD posebno.

Entitetske službe za zapošljavanje ne vode evidenciju o broju zaposlenih u OCD. Ove informacije mogu se dobiti od entitetskih agencija za finansijske, informatičke i posredničke usluge (APIF/AFIP), međutim to nije besplatno. Prema informacijama dobivenim od zavoda RS Porezne uprave,⁴⁰ 395 osoba zaposleno u 220 organizacija civilnog društva, baziranim na članstvu.

Volontiranje je uređeno Zakonom RS o volontiranju (2008) i Zakonom FBiH o volontiranju (2012),⁴¹ koji definira osnovne pojmove i principe volontiranja, ugovorne odnose, prava i obaveze volontera i organizatora volonterskog rada, kao i nadzor nad aplikacijama. Volonterski angažman se može odvijati u bilo kojem obliku, a nema podataka o pritužbama ograničenja na volontiranje. Spontane volonterske prakse su registrirane samo u slučajevima elementarnih nepogoda, kao što su bile poplave i klizišta u 2014. godini, ali poticaji te državni programi podrške za razvoj i promociju volonterstva ne postoje. Problematični ostaju ugovorni odnosi, obaveza potpisivanja ugovora s volonterima koja nije u potpunosti ukinuta, te slučajevi kada su korisnici volontiranja posebne kategorije korisnika, odnosno djeca, osobe s invaliditetom, starije osobe, osobe sa poteškoćama u razvoju, osobe u cijelosti ili djelomično lišene radne sposobnosti. Ako je volonter angažiran u volontiranju bez potpisa ugovora, mogu se primjeniti i kazne. Istovremeno, organizatori volontiranja dužni su podnijeti izvještaje o realizaciji volonterske aktivnosti s nadležnim ministarstvom.

Primjena zakona kojima se uređuje volontiranje još uvijek nije na zadovoljavajućem nivou. Praksa pokazuje da su ovi zakoni u velikoj mjeri nepoznati OCD, koje ne vide njihov značaj zbog nedovoljnog provođenja na terenu. Osim toga, iako je procedura za registriranje volontiranja jasna, OCD pronalaze da im je lakše potpisivati redovne servisne ugovore s volonterima, nego da poštuju sve poreze predviđene zakonom. Kada je riječ o poticajima i

⁴⁰ Ova informacija je prikupljena u februaru 2015.

⁴¹ Distrikt Brčko nema zakon koji se izričito primjenjuje na područje volontiranja.

programima koji potiču volonterstvo, OCD su gotovo jedinstvene u ocjeni da je situacija loša u pogledu transparentnosti u davanju poticaja za volontere. Položaj "volontera-pripravnika" je definiran u Zakonu o radu u oba entiteta i zakonu BD, ali se odnosi na volontiranje kao de facto neplaćeno rad, a ne kao društveno koristan radni odnos. Zloupotreba pojma volontiranja u ovom kontekstu je izazvala veliku štetu volonterskim angažmanima širom BiH, zbog pogrešnih interpretacija u medijima, institucijama i javnosti. Nadalje, u praksi, odobrenje dobrovoljnih radnih sati kao potvrde dužine pružanja usluga se ne priznaje, osim odredbi u Zakonu o volonterstvu FBiH⁴². Na kraju, ne postoje sankcije protiv organizacija civilnog društva za neprovodenje propisa.

Neformalno obrazovanje se promovira kroz politiku / strategiju / zakone. U 2015. nekoliko kantona u BiH – Sarajevo⁴³, Bosansko-podrinjski⁴⁴, Zapadnohercegovački⁴⁵ i Tuzla⁴⁶, usvojeni su zakoni o obrazovanju starijih ljudi kako bi se uskladile potrebe tržišta rada s raspoloživim resursima, kao i da se prilagodi obrazovni sistem sa EU standardima. Usvojeni zakoni će omogućiti OCD da se uključe u proces neformalnog obrazovanja za starije osobe u njihovoj boljoj prilagodbi na tržištu rada.

Predmete vezane za civilno društvo u školama provodi Civitas⁴⁷ - program obuhvata obrazovanje od osnovne škole do univerziteta, kao i neformalno obrazovanje za stariju populaciju. U okviru nastavnog plana i programa za osnovne škole nalazi se jedan sat sedmično nastave o civilnom društvu za učenike u 9. razredu. Obrazovni sistem uključuje mogućnosti za rad u OCD i pružanje neformalnog obrazovanja je priznato, ali proces je u fazi projektiranja akta koji će omogućiti OCD da budu prepoznate kao tijelo za neformalno i formalno obrazovanje. Postoje primjeri OCD kao što je Nahla u Sarajevu s velikom raznolikošću obrazovnih programa, Kult Sarajevo sa obrazovnim programom za djecu, kao i neki OCD koji se bave programima za strane jezike itd.

Glavne preporuke za djelovanje

- Zahtjev za uvođenje OCD kao posebne kategorije nadležnih zavoda za statistiku, koji bi redovno prikupljali podatke o broju zaposlenih i stopi plaća u OCD.
- Unaprijediti i uskladiti provođenje postojećih zakona o volontiranju, u oba entiteta, od OCD i relevantnih institucija i donijeti Zakon o volonterstvu u BD.

⁴² <http://www.scribd.com/doc/118216561/Zakon-o-Volontiranju-FBiH-Sl-novine-Br-110-12#scribd>.

⁴³ <http://www.klix.ba/vijesti/bih/skupstina-ks-usvojila-zakon-o-obrazovanju-odraslih/151007113>.

⁴⁴ <http://www.bpkg.gov.ba/vijesti/44240/usvojeni-prijedlozi-zakona-o-obrazovanju-odraslih-i-strategije-razvoja-sporta>.

⁴⁵ http://www.aldi.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=458:zakon-o-obrazovanju-odraslih-usvojen-na-9-redovnoj-sjednici-skupštine&catid=45:ta-radimo&Itemid=27.

⁴⁶ <http://www.rtvsln.ba/skupstina-tk-usvojila-zakon-o-obrazovanju-odraslih/>.

⁴⁷ <http://civitas.ba/>.

1.2.a. Broj zaposlenih u OCD (stalni i pola radnog vremena)

Entitetske službe za zapošljavanje ne vode evidenciju o broju zaposlenih OCD. Ova informacija može se djelomično dobiti od entitetskih agencija za finansijske, informatičke i posredničke usluge (APIF/AFIP), ali nije besplatana, a i podaci nisu potpuni i uporedivi međusobno. Dakle, ukupan broj zaposlenih koji rade u sektoru se ne zna precizno.

1.2.b. Broj volontera u organizacijama civilnog društva po vrsti OCD / sektora

- Ne postoje zvanični podaci o broju volontera uključenih u aktivnosti organizacija civilnog društva i stoga se % doprinos volontera u BDP-u ne može utvrditi.
- Zakon o volontiranju u Brčko Distriktu još nije donesen.

1.2.c. Kvalitet zakonodavnog okvira

- Širom BiH, OCD imaju isti zakonski regulirani tretman kao i ostali poslodavci. Zakoni o radu RS, FBiH i BD ne sadrže posebne odredbe u odnosu na OCD. Zakoni o udruženjima i fondacijama ne sadrže nikakve posebne odredbe koje se odnose na zapošljavanje pojedinaca u OCD, posebno za procedure zapošljavanja, niti određena prava za radnike OCD.

- Nema diskriminatornih članova za OCD-a u radnom pravu.
- Zakon ne omogućava neoporezivu naknadu putnih troškova i dnevnicu za volontere.

Oblast 3: Odnos vlada-OCD

Podoblast 3.1: Okvir za saradnju i praksa

Sa potpisanim Sporazumom iz 2007. godine, napravljen je veliki korak u pravcu unapređenja saradnje između vlade i OCD-a. Između ostalog, Sporazum predviđa usvajanje strategije za stvaranje poticajnog okruženja za razvoj civilnog društva. Razvoj i usvajanje Strategije, kao i odgovarajući akcioni plan je pokrenulo Ministarstvo pravde BiH u 2011. godini, ali ipak je zaustavljen zbog različitih pristupa u FBiH i RS-a na navedeno pitanje. Sudjelovanja OCD u procesu nije bilo prikladno jer je proces vodio profesionalni konsultant, a ne predstavnik OCD.

Saradnja između vlade i organizacija civilnog društva zavisi od određenih općine, kantona, ili drugih državnih nivoa, a ne na osnovu strateškim dokumentima, ali i kroz Kancelariju za saradnju, fondacije, ili ad-hoc saradnju. Strateški dokumenti o saradnji Vlade i OCD su rijetki, i ne prate, ne ocjenjuju se i nemaju periodičnu reviziju. Državne politike za saradnju između države i organizacija civilnog društva i razvoj civilnog društva se ne zasnivaju na pouzdanim podacima koje su prikupile nacionalne statistike, uzimajući u obzir raznolikost sektora, već na političkoj volji i spremnost za poboljšanje takvog odnosa.

Sporazum iz 2007. godine, također, predviđa osnivanje Kancelarije za saradnju sa civilnim sektorom, kao specijaliziranim i savjetodavnim tijelu Vijeća ministara BiH, uspostavu Vijeća civilnog društva u BiH sastavljenog od predstavnika vlasti i civilnog društva; stvaranje odbora civilnog društva u ime predstavnika OCD, kao i usvajanje strategije za stvaranje poticajnog okruženja za razvoj civilnog društva. Odluke nikad nisu bile implementirane do krajnjeg roka kao što je bilo predviđeno. Umjesto Kancelarije za saradnju sa civilnim društvom, Sektor za

civilno društvo je osnovan u okviru Ministarstva pravde BiH u 2008. godini. S obzirom na to da osoblje nije bio nadležano za adekvatno provođenje dodijeljenih aktivnosti⁴⁸, navedeni sektor je prerastao u Sektor za pravnu pomoć⁴⁹ u Ministarstvu pravde u BiH. Ustvari, na 94. sjednici Vijeća ministara BiH koja se održala 9. maja 2014. godine zaključeno je da se osniva radna grupa sa predstavnicima, Vijeća ministara BiH, MP, Vlade RS, Vlade FBiH, Vlade BD, a nakon Općih izbora 2014. godine, radna grupa nije bila kompletirana, te samim tim je i dalje neaktivna. 2015. godina prolazi bez značajnijih aktivnosti u vezi s uspostavljanjem funkcionalnog institucionalnog mehanizma za saradnju Vlade i OCD. CPCD je održao konferenciju s ciljem da pomogne državi u izgradnji momentuma. Konferencija je bila fokusirana na provođenje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP), i predloženo je državnim institucijama BiH da uključe organizacije civilnog društva u ovaj proces. Preciznije, ona je imala za cilj vršenje dobro artikulisanog pritiska na Vijeće ministara BiH da hitno poduzme sve potrebne korake i mјere koje će omogućiti pravilno provođenje postojećih politika i pravnog okvira za razvoj funkcionalnog dijaloga i saradnje između Vijeća ministara BiH i OCD. Glavni rezultat konferencije je inicijativa za hitno osnivanje institucionalnih mehanizama dijaloga i saradnje između Vijeća ministara BiH i civilnog društva.⁵⁰ Osim toga, kada je su u pitanju institucije zadužene za saradnju Vlade i OCD-a na entitetskim nivoima, to je MP FBiH i Ministarstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu u RS-u, kojima je povjereno da slično učine tokom 2016. godine. Institucije ne nacionalnom nivou ili nacionalni mehanizmi nemaju dovoljno resursa i mandat za olakšavanje dijaloga između OCD i Vlade, raspravljaju o izazovima i da predlažu glavne politike za razvoj civilnog društva.

OCD su povremeno i selektivno konsultirane i uključene u procese donošenja odluka u ime institucija. Dobar i rijedak primjer je učešće organizacija civilnog društva "Vaša prava BiH" u radnu grupu koja je pripremala Nacrt zakona o besplatnoj pravnoj pomoći. Čini se da, i pored činjenice da je to dobar mehanizam za saradnju između državnih vlasti i civilnog društva, Sporazum o saradnji između Vijeća ministara BiH i civilnog društva u BiH nije dao predviđene rezultate ni 8 godina nakon njegovog potpisivanja. Kao što je istaknuto u 2014. godini, neophodno je da se njihove aktuelne aktivnosti nastave sa ciljem definiranja novog pristupa planiranju i praktičnoj primjeni.

Glave preporuke za akciju

- Uspostavljanje funkcionalnog institucionalnog mehanizma (Kancelarija za saradnju sa nevladinim sektorom) u okviru Vijeća ministara za saradnju sa civilnim društvom, u skladu sa Sporazumom o saradnji.
- U saradnji s organizacijama civilnog društva pripremiti strategiju za stvaranje poticajnog okruženja za razvoj civilnog društva, sa Akcionim planom na državnom nivou za njegovu realizaciju, praćenje i evaluaciju. Budžeti trebaju biti usklađeni sa specifičnostima ustavno-pravnog sistema BiH. U pripremi strategije, potrebno je jasno navesti radnu metodologiju, i učesnike u procesu strateškog planiranja.

⁴⁸ Iako su Sektoru za civilno društvo dodeljene široke nadležnosti, dokumenti koje treba pripremiti u ostvarivanju takve nadležnosti nisu urađeni niti dostupni javnosti. Prema službenoj web-stranici MP, Sektor je imao, između ostalog, nadležnost da: priprema i razvija strateške dokumenate za OCD u BiH; olakša i promovira sudjelovanje OCD-a u procesu izrade zakonodavnih konsultacija; prati saradnju OCD sa nižim nivoima vlasti u BiH; i prati i priprema godišnji pregled provođenja Sporazuma o saradnji između Vijeća ministara BiH i nevladinog sektora u BiH. Više informacija na: <http://www.mpr.gov.ba/ministarstvo/organizacija/default.aspx?id=436&langTag=bs-BA>.

⁴⁹ Sektor za pravne pomoći i dalje ima Odsjek za pravnu pomoć organizacijama civilnog društva. Za više informacija o nadležnosti Sektora za pravnu pomoć pogledajte Srednjoročni strateški plan Ministarstva pravde BiH, 2012–2014, revidiran u januaru 2014. godine.

⁵⁰ <http://cpcd.ba/files/Inicijativa za hitnu uspostavu institucionalnog mehanizma dijaloga i saradnje Vijeća ministara BiH sa civilnim drustvom1.pdf>.

- Osnivanje Savjeta za razvoj civilnog društva Vijeća ministara BiH, kao i mehanizama na nižim nivoima vlasti, koji bi bili slični ili identični onima na državnom nivou.

Podoblast odražava i procjenu sljedećih pokazatelja Smjernica CS EU 2014–2020.

3.1.b. Kvalitet struktura i mehanizama za dijalog i saradnju između organizacija civilnog društva i javnih institucija u smislu: - predstavljanje organizacija civilnog društva u cjelini, - zastupljenost manjih / slabiji OCD, - vidljivost i dostupnost, - percepcija vlade za kvalitet struktura i mehanizama, - OCD percepcija struktura i mehanizama.

- Sporazum o saradnji između Vijeća ministara BiH i nevladinog sektora u BiH potpisani je 2007. godine i nije donio željene rezultate ni 8 godina nakon njegovog potpisivanja. Vijeće ministara zaključilo je na svojoj 94. sjednici koja se održala 9. maja 2014. godine da je potreban proces redefiniranja, Sporazum o saradnji počeo osnivanjem radne grupe, ali je situacija sa svim poboljšanjima i dalje neriješena.
- Strategija i Akcioni plan za stvaranje poticajnog okruženja za razvoj civilnog društva, koji su pokrenuti u 2011. godini, i dalje su u zastoju.
- Različiti zakonodavni okviri na državnom, entitetskom i nivou BD dalje utječu na odnose između OCD-a i vlade. Na entitetskom nivou, odnosi sa OCD su poverena MP FBiH i Ministarstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu u RS-u.
- Ne postoji adekvatan sistem komunikacije i saradnje sa organizacijama civilnog društva, niti postoji redovno izvještavanje ili praćenje o stanju civilnog društva u BiH.
- OCD se povremeno i selektivno konsultirani i uključeni u procese donošenja odluka u ime institucija.
- NA državnom nivou institucija koje je zadužena za saradnju sa OCD je Sektor za pravnu pomoć u MP BiH, dok su institucije zadužene za saradnju države i OCD na entitetskim nivoima Ministarstvo pravde FBiH i Ministarstvo zadržavnu upravu i lokalnu samoupravu u RS-u.
- Oko 40% ministarstva imaju kontakt-osobe i redovno ispunjavaju svoje obaveze u pogledu minimalnih konsultacija u vezi sa zakonodavstvom od posebnog značaja za javnost, to jest Ministarstvo komunikacija i prometa, Ministarstvo vanjskih poslova, Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH, Ministarstvo pravde i Ministarstvo sigurnosti.

Podoblast 3.2: Sudjelovanje u procesima donošenja politika i odluka

Pravila za konsultacije kao obavezan dokument pružaju OCD mogućnost za sudjelovanje u pripremi pravnih dokumenata od najranijih faza kroz dostavu komentara u procesu konsultacija. Jedno od poboljšanja je da su konsultacije na nivou države obavezne za sva ministarstva (minimum konsultacija) i da će biti uspostavljena web-platforma za online konsultacije. Pravila propisuju da vladine institucije na državnom nivou moraju voditi tekući popis učesnika i osoba ili institucija koje su zainteresirane ili pogodjene tim zakonodavstvom. Institucija mora provesti minimalne konsultacije o svim nacrtima zakona. U 2015. godini, MP BiH počelo je implementaciju Pravilnika o konsultacijama u izradi pravnih propisa Vijeća ministara BiH, koji omogućava građanima i organizacijama civilnog društva da direktno učestvuje u izradi pravnih propisa putem online platforme. Problemi, međutim nastaju u razlikama između entiteta i pravila trebaju biti usklađena s onima na državnom nivou. Pored toga, rokovi za podnošenje komentara su 21 dan nakon što je original postavljen na platformu, i skoro uvijek nema dovoljno vremena da se napišu kvalitetni komentari za daljnju analizu.

Osim toga, na nivou FBiH, usvojen je Pravilnik o pravilima za učešće zainteresirane javnosti u procesu stvaranja federalnih pravnih i drugih akata.⁵¹ U odnosu na godinu 2012–2014, postoji napredak u implementaciji Pravilnika određenog broja federalnih ministarstava koja pružaju

⁵¹ Na osnovi člana 19. podoblasti 1. Zakona o Vladi Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", br. 1/94, 8/95, 58/02, 19/03 godine, 2/06, 7/06), Vlada Federacije Bosne i Hercegovine, na svojoj 53. sjednici održanoj 4. juna 2012.

odgovarajuće konsultacije sa zainteresiranom javnošću u pripremi dokumenata.⁵² Vlada RS je na sličan način po Smjernice za republičke organe samouprave za učešće u javnim konsultacijama u izradi zakona⁵³ definisala pod kojim uvjetima, kada i koji vid konsultacije sa javnošću je potreban, kako se komentari prikupljaju i obrađuju, te kako kreirati objašnjenja da li su komentari prihvaćeni ili ne. Koordinator je imenovan za svaki pojedinačni zakon. Smjernice su obavezne i svi koji su uključeni u izradu zakona dužni su ih pratiti.⁵⁴ Na kantonalm nivou ne postoje pravila za konsultacije, ali određeni broj kantona, isto kao i BD, ih sprovode.⁵⁵ Na nivou Kantona Sarajevo dokument "Uredba za procedure i metodologije u pripremi, izradi i provođenju zakonskih akata" propisuje neophodne konsultacije sa predstvincima civilnog društva.

Postojeće obrazovanja i programerske obuke nisu usklađene s potrebama državnih službenika da se organizacije civilnog društva aktivno uključe u procese donošenja odluka. Na osnovi programa obuke Agencije za državnu službu za 2015. godinu, ne postoji poseban program obuke za državne službenike o učešću OCD u radu javnih institucija. Takva situacija je loša, nije prihvatljiva i predviđa nizak nivo uzajamnog priznavanja interesa obje strane. Pored toga, Strategija za unapređenje državnih službenika u FBiH ne prepozna ovaj subjekt u svom Akcionom planu.

Pravila za konsultacije u izradi pravnih propisa u institucijama BiH, kao i smjernice za akcije u organima uprave o učešću javnosti u izradi pravnih propisa zahtijevaju imenovanje koordinatora koji će pozvati OCD da učestvuju u procesu konsultacija. Uprkos pravnom okviru, situacija je znatno drugačija u praksi. Osim toga, problem je i neprihvatljiv broj nacrta zakona koji prolaze fazu usvajanja na različitim nivoima po hitnom postupku, čak i tamo gdje nisu hitni slučajevi. Broj usvojenih zakona na državnom nivou u redovnoj proceduri tokom 2015. godine je 15, u okviru usvojenih zakona u hitnom postupku usvojena su 4. Takva praksa sa hitnim postupkom postoji mnogo više na nižim nivoima, entiteta i kantona.

Ministarstvo pravde BiH je i dalje izuzetak, i ono je uglavnom ispunilo svoje obaveze koje proizlaze iz Pravilnika o konsultacijama. Primjer Ministarstva pravde BiH treba poslužiti drugim institucijama BiH kao inicijativa za uspostavljanje dijaloga s građanima i organizacijama civilnog društva. Ministarstva, međutim, koja nemaju saradnju s organizacijama civilnog društva su Ministarstvo odbrane, Ministarstvo finansija i rezorda, Ministarstva vanjskih poslova i Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice. Kada je u pitanju pozitivna praksa u donošenju dokumenata, najbolji primjer za 2015. godinu je proces konsultacija na Nacrt Zakona o udruženjima i fondacijama Bosne i Hercegovine. Brojne izmjene i dopune su postavljene i proces konsultacija je završen povlačenjem dokumenta iz skupštinske procedure.

U 2015. godini, problemi koji se odnose na prikupljanje i obradu komentara i dalje su prisutni. Kada je u pitanju pružanje povratne informacije, pozitivna poboljšanja su napravljena od određenog broja državnih agencija⁵⁶ koje su počele da primjenjuju pravila. Ali ipak, većina ministarstava i agencija nisu usvojila Pravilnik o javnim konsultacijama koji bi jasno definirao i

⁵² Federalno ministarstvo trgovine, Federalno ministarstvo energije, rудarstva i industrije, Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva.

⁵³ 'Službeni glasnik Republike Srpske ', br. 123/08 i 73/12.

⁵⁴ Vlada RS-a i svi doprinosi zakonima uistinu prate Smjernice i zakoni prolaze proces konsultacija sa javnosti, navodi se u razgovoru sa predstnikom Sekretarijata Republike za zakonodavstvo (primjer: Ministarstvo industrije, energetike i rудarstva).

<http://www.vladars.net/sr-SP-Cyril/Vlada/Ministarstva/mper/Pages/default.aspx>.

⁵⁵ Javne konsultacije Komisije pravde Distrikta Brčko "Nacrt pravila i propisa o vrsti i uvjetima za izvršenje krivičnih sankcija rada za javno dobro dok je na slobodi", 24/3/2011.

⁵⁶ Regulatorna agencija za komunikacije BiH, Agencija za sigurnost hrane BiH, Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta i Agencija za državnu službu BiH na svojim web-stranicama redovno objavljuje zakonske akate i pozivaju zainteresiranu javnost da pošalju svoje komentare, puno podnošenja na taj način je minimum obaveza za javnu raspravu.

dovorio metodologiju za prikupljanje i obradu komentara.⁵⁷ Zahtjeve predviđene za minimalnu konsultaciju⁵⁸ poštuju četiri ministarstva, a samo tri ministarstva⁵⁹ su imenovala koordinatora za javne rasprave, i sastavila liste organizacija civilnog društva i pojedinaca koji primaju informacije koje se odnose na proces javnih konsultacija.⁶⁰ Konačno koordinatori riječ obavještavaju OCD da li su njihovi komenatri prihvaćeni, skraćeni ili odbačeni. Uporno odsustvo povratnih informacija demotivira OCD iz aktivnog učešća u budućim procesima javnih rasprava. Konačno, na općinskom nivou, općine same organizuju raspravu po nacrtu dokumenta preko organizovanja javnih rasprava na zborovima građana.

Većina državnih službenika još uvijek nije svjesna i ne prihvata pravila kao obavezujuća. Dakle, edukacija službenika je od ključne važnosti za provođenje Pravilnika, što izaziva zabrinutost jer oni ne znaju njihov cilj, implikacije, nužnost te su potrebne dodatne edukacije⁶¹. Šta više, u dosadašnjoj praksi, ne primjenjuju se sankcije za kršenje procesa konsultacija.

Pravila za konsultacije u izradi pravnih propisa u institucijama BiH, kao i smjernice za akcije u organima uprave o učešću javnosti u postupku izrade nacrtova zakona predviđaju obavezno objavljivanje nacrtova dokumenata na internetskoj stranici institucija koje su uključene. Zakonodavstvo daje jasna pravila o obavezi državnih organa da pruži informacije na osnovu zahtjeva. U 2015. godini Agencija za zaštitu ličnih podataka pokrenula je izmjene Zakona o slobodnom pristupu informacijama, na osnovu zaključaka Vijeća ministara BiH, a analizu i mišljenja pripremili su zajedno sa drugim institucijama, među kojima su i Institucija ombudsmena za ljudska prava / Ombudsmeni BiH te Ministarstvo pravde BiH. Ove promjene nisu usvojene kao rezultat reakcije OCD jer su podrazumijevale ograničenja na pristup informacijama. Na drugim nivoima, odnosno FBiH, RS i BD, zakonodavstvo ostaje isto. Postoje jasno propisane sankcije za državne službenike za kršenje zakonskih zahtjeva za pristup informacijama od javnog značaja.

Vijeće ministara BiH objavljuje nacrte usvojenih zakona i politika prema Izvještaju⁶², osim ako nisu u skladu sa zakonskim propisima. Dokumenti su rijetko objavljeni u entitetima, i većina kantonalnih i općinskih web-stranica ih ne objavljuje, kao ni Vlada BD. Javne institucije ne odgovoraju na sve zahtjeve za slobodan pristup informacijama od javnog značaja u zakonom propisanom roku, posebno ako zahtjev može rezultirati uočavanjem kršenja procedura ili neregularnosti rada te institucije. Najnovije informacije o slobodnom pristupu informacijama od javnog karaktera datiraju iz 2015. godine.⁶³ Iako nema zvaničnih informacija o ukupnom broju zahtjeva poslanih institucijama, 218 žalbi upućenih ombudsmanima ukazuje na to da postoji još dosta problema u primjeni Zakona o slobodnom pristupu informacijama u praksi. Od tih 223 žalbi, 48 se odnose na nepružanje informacija u zakonski propisanom vremenskom okviru, 41 pritužbe odnose na uskraćivanje pristupa informacijama, 6 odnose se na pravo na

⁵⁷ Od posebne je važnosti da institucije u svojim pravilima i propisima o unutrašnjoj sistematizaciji radnih mjesta definiraju poziciju koordinatora za javne rasprave. Sa ovim bismo izbjegli dosadašnju praksu formalnog imenovanja osobe koja nema potrebna znanja, niti vremena da se bavim sistematskim prikupljanjem i obradom komentara, i slanje povratnih informacija onima koji su podnijeli komentare, kako je definirano Pravilnikom. Nepostojanje povratnih informacija od institucija, što se obično događa s komentarima koje su poslali građani i organizacije civilnog društva u procesu konsultacija, predstavlja demotivirajući faktor za budućnost konsultacija.

⁵⁸ Od Ministarstva se traži da otpreme preliminarni nacrt zakona na njihovo web-stranici, i pruže mogućnost za podnošenje komentara. Oni bi onda trebali te komentare proslijediti OCD-ima sa konsultatnske liste date institucije uz pružanje informacija o pristupanju kopiji nacrtu zakona. Rok za dostavljanje komentara je 21 dan.

⁵⁹ Ovaj podatak je dobijen analizom upitnika od državnih ministarstava u oktobru 2013. godine i situacija se nije promijenila u 2014. i 2015. godini.

⁶⁰ Od toga dva ministarstva nisu sprovedla transparentan popis OCD u bazama podataka, i ne postoje službeni kriteriji za izbor ovih organizacija.

⁶¹ Dobar pokazatelj je podatak da Vijeće ministara BiH za period od sedam godina nikada nije odbilo staviti određene dokumente na dnevni red iakoni su imali javne rasprave o tome.

⁶² http://www.mpr.gov.ba/organizacija_nadleznosti/planiranja_koordinacija/strateska_planiranja/strategija/20%20201%20Izvjestaj%20o%20provodjenju%20Pravila%20za%20konsultacije%20-%20BJ.pdf.

⁶³ http://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2016041515322172bos.pdf.

žalbu, dok je preostalih 128 obuhvataju sve druge situacije kao neprihvatljive i neosnovane žalbe, odluke koje su nosioci informacija prezentirali na nepropisnom obrascu, odluke bez objašnjenja i odluke bez pravnih lijekova.

Bilo je slučajeva kršenja registracija u 2015. OCD "Kvant" prijavila je kršenje slobode pristupa informacijama, više od 15 zahtjeva postavljenih lokalnoj i policijskoj upravi su ignorirani bez ikakvih sankcija protiv javnih službenika.

Učešće predstavnika organizacija civilnog društva u radnim grupama za izradu zakona još uvijek nije pokriveno bilo kojim propisom i zbog toga ne postoje jasne smjernice o tome kako bi se osigurala odgovarajuća zastupljenost građanskog društva, na osnovi transparentnih i utvrđenih kriterija. Iako to nije regulirano u zakonodavnom okviru, bilo je slučajeva da su OCD bile direktno uključene u radne grupe za razvoj propisa / dokumenata.⁶⁴ Predstavnici organizacija civilnog društva uključenih u područje izrade zakona su imali priliku da iznesu svoje stavove kroz davanje komentara na predloženi nacrt propisa, radije nego da učestvuju u njihovom stvaranju. Predstavnici organizacija civilnog društva rijetko učestvuju u takvim tijelima, te se ne biraju putem procesa odabira koji se smatraju fer i transparentni. Takvo neadekvatno učešće u ovim tijelima ne sprečava OCD da koriste alternativne načine zastupanja ili promoviranja alternativnih stavova koji nisu u skladu sa stavom odgovarajućih tijela.

Glavni preporuke za akciju

- Uskladiti postojeća Pravila o konsultacijama na nivou entiteta sa državnim, i usvojiti ih, implementirati na svim nivoima vlasti, gdje takva pravila već ne postoje.
- Osigurati širu i više sistematsku primjenu Pravilnika o konsultacijama u izradi pravnih propisa. Ovo se treba odvijati ne samo u procesu razvoja zakonodavne i regulativnih nacrt, ali i u procesu razvoja javnih politika, kao osnovni analitički instrument kako bi se osigurala transparentnost prilikom dizajniranja javnih politika i propisa.
- Usvojiti odluku da se uspostavi jedinica za saradnju sa organizacijama civilnog društva u svim ministarstvima i institucijama u BiH, da prate i pomažu njihov rad i uključe ih u pravovremeno donošenje odluka.

Podoblast 3.2., Odražava i procjenu sljedećih pokazatelja Smjernica CS EU 2014–2020.
3.1.a. Postotak prava / podzakonskih akata, strategija i reformske politike koja se efikasno konsultuje sa OCD-ima u smislu: - adekvatnog pristupa informacijama; - dovoljnog vremena za komentar; - izbor i reprezentativnosti / raznolikost radne grupe; - priznanje ulaza ; - stepen do kojeg ulaz je uzet u obzir; - povratne informacije / objavljivanje rezultata konsultacija.

- Agencija za zaštitu ličnih podataka u BiH je pokrenula u 2015. godini promjene u Zakonu o slobodnom pristupu informacijama, zasnovane na zaključaku Vijeća ministara BiH i u skladu sa Zakonom o zaštiti ličnih podataka.
- U 2015. godini MP BiH počelo je implementaciju Pravilnika o konsultacijama u izradi pravnih propisa Vijeća ministara BiH, koji omogućava građanima i organizacijama civilnog društva da direktno učestvuje u izradi pravnih propisa putem online platforme.
- Većina zaposlenih u državnim institucijama ne smatraju Pravilnik obavezujućim, dakle edukacija službenika je od ključne važnosti za provođenje Pravilnika. Sadašnja praksa ne priznaje nikakve sankcije za neprovodenje procesa konsultacija.
- Neprihvatljiv je broj nacrtova zakona koji prolaze proces usvajanja po hitnom postupku, bez obavezne konsultacije, čak i kada nisu hitni slučajevi.
- Postojeće obrazovanje i programske obuke nisu usklađeni s potrebama civilnog sektora,

⁶⁴ Jedan od primjera dobre prakse je uključivanje organizacija civilnog društva u rad radne grupe za izradu zakona je učešće NVO "Vaša prava" BiH "u radu radne grupe koja je pripremala stvaranje četvrtog Nacrt zakona o besplatnoj pravnoj pomoći.

potrebno je aktivno uključiti organizacije civilnog društva u procese donošenja odluka.

- Vlada RS ima svoje smjernice za republičke organe samouprave na učešće u javnim konsultacijama u izradi zakona, definirano je pod kojim uvjetima, kada i koji je čini konsultacije sa javnošću, kako se prikupljaju i obrađuju komentari, i kako se stvaraju objašnjenja o tome da li su komentari prihvaćeni ili ne.
- Vladini koordinatori rijetko obaviještavaju OCD da li su prihvaćeni, skraćeni ili odbačeni njihovi komentari.
- Učešće predstavnika organizacija civilnog društva u radne grupe za izradu zakona nije regulirano nijednim propisom, ali bilo je sporadičnih slučajeva da su predstavnici OCD direktno uključeni u radne grupe za razvoj propisa / dokumenata. Izuzetak je učešće predstavnika OCD "Vaša prava" u uključivanje u područje izrade propisa Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći.
- Proces izrade Zakona o udruženjima i fondacijama Bosne i Hercegovine pruža brojne izmjene i završen je povlačenjem dokumenta iz skupštinske procedure.
- Nema tačne informacije o postotku zakona / podzakonskih akata, strategija i reformskih politike koje su bile efikasno konsultirane sa organizacijama civilnog društva.

Podoblast 3.3. Saradnja u pružanju usluga

Pružanje usluga organizacija civilnog društva u BiH uglavnom se vrti oko područja socijalnih usluga. Pravni okvir za pružanje usluga u oblasti socijalne zaštite je regulirano u BD zakonom, kao i entitetskim⁶⁵ i kantonalnim zakonima u FBiH. Član 4. Zakona FBiH o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodica sa djecom, omogućava humanitarnim organizacijama, organizacijama civilnog društva, vjerskim zajednicama i organizacijama osnovanim od pojedinaca ili pravnih osoba, da obavljaju poslove koji se odnose na ove oblasti, uz postojeće državne institucije. Za razliku od zakona u RS-u, zakoni u FBiH ne nude mehanizme poticaja za izradu pružalaca usluga.⁶⁶ Član 8. Zakona o socijalnoj zaštiti RS (2012) propisao je da pravo na socijalnu zaštitu pružaju: ustanove socijalne zaštite; OCD; vjerske zajednice; ili bilo koja drugo lica koje ispunjava uvjete u skladu sa Zakonom. U RS obaveze socijalne zaštite se raspoređuju na entitetske vlade i jednice lokalne samouprave (općina). Da biste dobili status "institucija", određeni pravni uvjeti moraju biti ispunjeni. Kada se to desi, nove institucije se upisuju u Registar ustanova za socijalnu zaštitu. Uvjeti za pružanje ove socijalne usluge i procedure propisane su podzakonskim aktom (pravila za propise, odluke i uputstva). OCD nisu uključene u sve faze razvoja i pružanja usluga (procjena potreba, utvrđivanje usluga koje najbolje odgovaraju potrebama, praćenju i evaluaciji).

Usluge koje spadaju izvan registriranih djelatnosti organizacija civilnog društva, a čiji je glavni cilj finansijska dobit, može se osigurati samo kroz poseban pravni subjekt. Ne postoje prepreke za zdravstvene i obrazovne ustanove koje ih pružaju kao svoje primarne djelatnosti. Rad OCD je ekvivalent radu drugih pravnih lica. Važno je naglasiti da je u skladu sa principom jednakih mogućnosti, i kako bi se smanjila socijalna isključenost, usvojeni su entitetski zakoni o profesionalnoj rehabilitaciji, ospozobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom.⁶⁷ Socijalne usluge mogu uključivati dnevne centre, sigurne kuće, SOS / savjetovanje telefonske linije za djecu, psihološku podršku itd. Kada je potrebna prethodna registracija / licenciranje, postupak za dobivanje nije preveliko opterećenje. Međutim problemi nastaju na nivou nelojalne konkurenциje koju provode javne institucije.

⁶⁵ Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom (Službene novine Federacije BiH, 36/99, 54/04, 39/06, 14/09), Zakon o socijalnoj zaštiti (Službeni glasnik RS, 37/12), Zakon RS o zaštiti djece (Službeni glasnik RS, 4/02, 17/08, 1/09).

⁶⁶ SeConS, Komparativna analiza o ulozi organizacija civilnog društva u socijalnoj odredbi u zemljama zapadnog Balkana, Beograd: novembar 2013. Dostupno na: http://www.slideshare.net/saskazek/baseline-study-csf-eng?from_search=1.

⁶⁷ Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, ospozobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom (Službene novine FBiH, 2/10), Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, ospozobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom (Službeni glasnik RS, 59/09 – prečišćeni tekst).

Uprkos proceduralnoj transparentnosti predviđenoj zakonom, vlada uglavnom finansira OCD putem redovnih budžetskih izdvajanja, ili javnih pozive za podnošenje prijedloga za finansiranje.⁶⁸ Pretežne vrste ugovora za OCD za pružanje naručenih usluga su kratkoročni i srednjoročni ugovori.⁶⁹ Ugovori s trajanjem od 3 godine su dugoročni ugovori, koji podrazumijeva provođenje mapiranje potreba socijalnih usluga i usmjeravanje sredstava prema prioritetima.

Postupci za ugovore o pružanju usluga, i oni za dobivanje dozvola ili dozvole za rad su i dalje komplikirani i dugotrajni.⁷⁰ Cijena usluge je važna, a resursi su ograničeni i određuju se prema javnim sredstvima i institucijama. U BiH pružanje usluga organizacija civilnog društva još uvijek ima komplementarni karakter; ako državne institucije nemaju kapacitete ili sredstva za provođenje određenih aktivnosti ili pružanje pojedine usluge, onda oni zapošljavaju OCD ili privatni sektor, koji dobije sredstva za provođenje aktivnosti ili usluge, za njihovu realizaciju. OCD općenito pružaju pomoćne ili dopunske pomoći i pružaju usluge koje se obično isporučuju od države. Alternativno, oni pružaju usluge za koje država ne raspolaže kapacitetima ili nema interes da se opskrbi. Nema poznatih slučajeva višegodišnjeg finansiranja.

Država finansira usluga koje pružaju organizacije civilnog društva, uglavnom na temelju raspodjele sredstava kroz projekte. OCD ne dobivaju dovoljno sredstva od države za pokrivanje osnovnih troškova usluga. Državno finansiranje je najčešće u kombinaciji sa mnogo većim sredstvima od stranih donatora. OCD nisu u stanju pokriti proporcionalne režijske troškove sa sredstvima koja su im dodijeljena od države. Dinamika plaćanja u velikoj mjeri zavise od nadležne institucije koja dodjeljuje sredstva.

Ugovori za pružanje usluga dodjeljuju se u skladu sa Zakonom BiH o javnoj nabavi, odnosno administrativnim postupkom propisanim podzakonskim propisima. Zakon o javnoj nabavi u velikoj mjeri je prilagođen EU standardima, te pruža osnovna načela poštenog natjecanja, transparentnosti i jednakog tretmana. Njegova propisana zakonska rješenja osiguravaju zaštitu ponuđača i usluga. Osim toga ne postoje procedure za sprečavanje sukoba interesa. Postoji i pravo na žalbu na rezultate natjecanja.

OCD pružaju razne usluge, uglavnom marginaliziranim grupama, mladim i ljudima iz ruralnih sredina.⁷¹ OCD ispunjavaju važnu ulogu, posebno u pogledu pružanja osnovnih socijalnih usluga, uključujući i javne kuhinje, kućnu njegu i neformalno obrazovanje. Državni sektor je bio spor u prepoznavanju vrijednosti civilnog društva kao pružatelja usluga kroz punu podršku, bilo kroz poticaje finansiranja ili certificiranja, što bi omogućilo da OCD povećaju kvalitet i količinu usluga koje pružaju. Vjeruje se da su otvoreni konkursi nepravedni u mnogim slučajevima, jer kandidati nemaju pristup povratnim informacijama, odnosno razlozima i kriterijima prema kojima su određeni ugovori odobreni.

Cijena usluga je važna jer su resursi ograničeni, a određuju su javnim sredstvima i institucijama. Cijena je kriterij koji odvaja usluge javnog i privatnog sektora, ali nema naznaka da veća cijena garantuje veći kvalitet i transparentnost procesa koji se uglavnom osigurava

⁶⁸ "Glava-ili-Rep: Vladin Sektor Izdvajanja za nevladin sektora u BiH za 2012. godinu ", FSI u BiH i CPCD, Sarajevo, februar 2013.

⁶⁹ Među drugim razlozima, ugovori su uvjetovani godišnjim usvajanjem budžeta, a postupak javne nabavke mora biti završen sa dodatnim vremenom za planiranje i realizaciju ugovora.

⁷⁰ Često citiran primjer je otvaranje sigurne kuće, što je složen i dugotrajan proces, ali uglavnom jer OCD ne ispunjavaju zakonske uvjete za takve aktivnosti. U slučajevima kada su preduvjeti ispunjeni glavni problemi nastaju u finansiranju aktivnosti. Drugi primjer odnosi se na sektor obrazovanja, gdje OCD provode programe ravноправnosti spolova u osnovnim i srednjim školama, koji zahtijevaju saglasnost kantonalnih ministarstava obrazovanja i Instituta za pedagogiju.

⁷¹ Većina pitanja koja su adresirana na OCD su zapravo odraz aktualnih trendova i zahtjeva Evropske unije i ne moraju nužno odražavati stvarne potrebe i prioritete lokalnog stanovništva.

kroz primjenu Zakona o javnim nabavkama i javnim pozivima za finansiranje projekata, koji može uključivati pružanje određenih usluga organizacija civilnog društva.

Državni službenici imaju dovoljno kapaciteta da organiziraju procedure. Kontrola i evaluacija usluga koje pružaju OCD pokrivena je zakonskim okvirom i postoje jasni standardi kvalitete za praćenje procedura za usluge. Praksa pokazuje da je periodično izvještavanje nadležnim institucijama i dalje glavni oblik procjene pružanja tih usluga.⁷² OCD nisu izložene prekomjernoj kontroli, no postoje vrlo česta kašnjenja u plaćanju. Informacije o uslugama koje pružaju organizacije civilnog društva u većini slučajeva rijetko su dostupne javnosti, ne postoji redovno praćenje i vrednovanje kvalitete i efekata usluga. Konačno, u skladu sa radnim planovima Vlade FBiH sistem socijalne zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine trebao bi postati učinkovitiji uspostavom jedinstvenog socijalnog minimuma, ali i predstaviti odgovarajuća ograničenje za stvarnu procjenu socijalnih potreba. Osim toga, potrebno je razviti jasnu viziju modela socijalne zaštite razvojem postojećih mreža i stvaranje novih.

Glavne preporuke za djelovanje

- Stvaranje mogućnosti za organizacije civilnog društva da preuzmu pružanje pojedinih usluga koje su ranije bile u isključivoj nadležnosti državnih institucija i privatnog sektora.
- Provesti analizu troškova i koristi pružalaca usluga, ili jedne vrste usluga u određenom sektoru, kako bi dobili podatke o troškovima i učinkovitosti pružanja usluga vlade, za razliku od OCD. To onda može poslužiti kao temelj za odluke o povjerenu određenih usluge OCD koje će oni pružati civilnom sektoru, a finansiranje se može preusmjeriti za druge potrebe.
- Povećati praćenje i vrednovanje državnih tijela u pogledu pružanja usluga OCD.

V Korišteni resursi i korisni linkovi

Popis analiziranih zakona

- Ustav Bosne i Hercegovine, Aneks IV Dejtonskog mirovnog sporazuma
- Ustav Federacije Bosne i Hercegovine
- Ustav RS proizvedene
- Kazneni zakon na upravnim razinama: Bosna i Hercegovina, Federacija BiH i RS
- Odluka o slobodi informiranja i ukidanju kazne za klevete i uvrede (1999), visoki predstavnik u Bosni i Hercegovini (Službeni glasnik BiH, 14/99)
- Izborni zakon, poglavlje 16, Mediji u izbornoj kampanji
- Evropska konvencija o ljudskim pravima
- Opći kolektivni ugovor za Republiku Sloveniju (Službeni glasnik RS, 40/10)
- Opći kolektivni ugovor za FBiH (Službene novine FBiH, 54/05, 62/08)
- Zakon o udruženjima i fondacijama Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik BiH, 32/01, 42/03, 63/08, 76/11)
- Zakon o udruženjima i fondacijama RS (Službeni glasnik RS, 52/01, 42/05)
- Zakon o udruženjima i fondacijama u FBiH (Službene novine FBiH, 45/02)
- Zakon o udrugama građana i fondacijama BD BiH (Službeni glasnik BD BiH, br.12/02).
- Zakon o humanitarnim agencijama i organizacijama (Službeni glasnik FBiH, 35/98)
- Zakon o radu RS (Službeni glasnik RS, 55/07)
- RS Zakon o zaštiti na radu (Službeni glasnik RS, 08/01)
- Zakon o radu FBiH (Službene novine FBiH, 43 / 99,32 / 00,29 / 03)
- Zakon o zaštiti na radu (Službeni glasnik BiH, 22/90)
- Zakon o računovodstvu i reviziji (Službeni glasnik RS, 36/09)
- Zakon o računovodstvu i reviziji (Narodne novine FBiH, 83/09)
- Zakon o zaštiti djece (Službeni glasnik RS, 4/02, 17/08, 1/09)

⁷² Naprimjer, u slučaju OCD koje vode sigurne kuće, narativne, finansijske i revizorske izvještaj trebaju podnijeti nadležnom ministarstvu. U slučaju terapijskih zajednica, takve zajednice podliježu svim istim kontrolama kao i druga pravna lica.

- Zakon o komunikacijama Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik BiH, 21/02, 31/03, 75/06, 32/10)
- Zakon o sukobu interesa u institucijama vlasti BiH (Službeni glasnik BiH, 16/02, 14/03, 12/04, 63/08)
- Zakon o sukobu interesa u institucijama vlasti FBiH (Službene novine FBiH, 70/08)
- Zakon o sukobu interesa u institucijama vlasti RS (Službeni glasnik RS, 73/08)
- Zakon o Vijeću ministara (Službeni glasnik BiH, 30/03, 42/03, 81/06, 76/07, 81/07, 24/08)
- Zakon o slobodnom pristupu informacijama (Narodne novine FBiH, 32/01)
<http://fmrsp.gov.ba/s/images/stories/zakoni/zakon%20o%20slobodnom%20pristupu%20informacija.pdf>
- Zakon o ravnopravnosti spolova (Službeni glasnik BiH, 16/03 Prijedlog, 102/09 32/10)
<http://www.arsbih.gov.ba/bhs/pravni-okvir/zakon-o-jednakosti-spolova-u-bih>
- Zakon o Obavještajno-sigurnosne agencije (OSA) (Službeni glasnik BiH, 27/04, 35/05, 49/09)
<http://www.ohr.int/decisions/statemattersdec/pdf/bos%20intelligence%20law.pdf>
- Zakon o lokalnoj samoupravi (Službeni glasnik RS, 101)
http://www.alvrs.com/v1/media/djcatalog/2004-11-18-Sl_glasnik_br_101-Zakon_o_lokalnoj_samoupravi_RS.pdf
- Zakon o obligacionim odnosima (Službeni list SFRJ, 29/78, 39/85, 57/89)
- Zakon o obligacionim odnose (Službeni glasnik BiH, 2/92, 13/93, 13/94)
- Zakon o obligacionim odnosima (Službeni glasnik RS, 17/93, 3/96)
- Zakon o zabrani klevete (Službeni glasnik FBiH, 59/02)
- Zakon o zabrani klevete (Službeni glasnik RS, 37/01)
- Zakon o zabrani klevete (Službeni glasnik BD, 0-02-022-213 / 03)
- Zakon o javnom RTV servisu Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik BiH, 78/05)
- Zakon o javnom RTV servisu FBiH (Službene novine FBiH, 48/08)
- Zakon o javnom RTV servisu Republike Slovenije (Službeni glasnik RS, 49/06)
- Zakon o javnom RTV sistemu (Službeni glasnik BiH, 37/03)
- Zakon o javnim preduzećima u Republici Sloveniji (Službeni glasnik RS, 78/11)
- Zakon o javnim preduzećima u BiH (Službeni glasnik BiH, 92/05)
- Zakon o javnim preduzećima u FBiH (Službene novine FBiH, 8/05, 81/08, 22/09, 109/12) Zakon o socijalnoj zaštiti RS (Službeni glasnik RS br. 37/12)
- Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice s djecom (Službene novine FBiH, 36/99, 54/04, 39/06, 14/09)
- Zakon o Državnoj agenciji za istrage i zaštitu (SIPA) (Službeni glasnik BiH, 27/04, 63/04, 35/05, 49/09, 40/12) <http://www.msb.gov.ba/PDF/Zakon%20o%20SIPA-i%20-integralni%20tekst.pdf>
- Zakon o štrajku (Službene novine FBiH, 14/00)
- Zakon o štrajku (Službeni glasnik RS, 111/08)
- Zakon o volonteranju (Službeni glasnik RS, 73/08)
- Zakon o volonteranju (Narodne novine FBiH, 110/12)
- Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom (Narodne novine FBiH, 2/10)
- Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom (Službeni glasnik RS, 59/09 – pročišćeni tekst)
- Zakon o zaštiti osobnih podataka (Službeni glasnik BiH, 49/06)
<http://www.azlp.gov.ba>
- Zakon o plaćanju poreza i djelomično pisanja dugove za sportske klubove u FBiH, Službeni glasnik Federacije BiH, 45/14 /6.6.2014./

Prilog I

Spisak osoba i organizacija koje su učestvovale u istraživanju

- Goran Kučera - Ministarstvo pravde Bosne i Hercegovine
- Goran Bubalo - Mreža za izgradnju mira
- Emsad Dizdarević - Transparency International
- Tomislav Majić - NVO "LINK" Mostar
- Milan Mirić - NVO "ICVA" Sarajevo
- Dario Jovanović – NVO “CCI” Sarajevo
- Boris Brkan – NVO “Zašto Ne” Sarajevo
- Edin Mujačić – NVO “COR” Brčko
- Nedžad Jusić – NVO “EUROROM” Tuzla
- Jugoslav Jevđić – NVO “OKC” Banja Luka
- Darko Vučenović – Ministarstvo lokalne uprave i samouprave RS
- Milosava Jakovljević, NVO "Udruženje potrošača RS" Banja Luka
- Marko Vujić, Transparency International, Banja Luka
- Krsto Jandrić, član parlamenta RS
- Milena Obradović, Udruženje invalida RS
- Lana Matić, Grad Banja Luka
- Tanja Milinković, NVO "Nove ideje" Banja Luka
- Ermin Karić, NVO "Za bolji Sanski Most"
- Vehid Šehić, NVO "Forum građana Tuzle", Tuzla
- Emir Hrustanović, Vlada FBiH, Ured za evropske integracije
- Šefika Muratagić, NVO "Ključ za budućnost", Ključ
- Ervin Turić, NVO "Nova vizija", Travnik
- Goran Žeravčić, Kronauer Consulting, Sarajevo
- Šekib Makić, NVO "Dijamant" Jajce
- Ljiljana Davidović, Ministarstvo pravde BiH
- Inela Hadžić, Udruga "SPC", Sarajevo
- Nina Karać, UNSA

Lista konsultanata

- Ranka Ninković-Papić, Fondacija za socijalno uključivanje u Bosni i Hercegovini, Sarajevo
- Ante Jurić Marjanović, NVO "OKC" Banja Luka
- Borka Rudić, Udruženje novinara Bosne i Hercegovine, Sarajevo
- Snježana Ivandić-Ninković, Udruga za demokratske inicijative, Sarajevo
- Slaviša Prorok, Centar za promociju civilnog društva, Sarajevo

